

Hoofstuk 6 Interpretasie van navorsingsbevindings

6.1 Inleiding

In die vorige hoofstuk is aangedui hoe te werk gegaan is om data in te samel, en volgens watter metode dit geïnterpreteer is. Daar is aangedui dat, in lyn met die fenomenologiese benadering, deelnemers se menings op sigwaarde geneem is as die manier wat hulle bepaalde probleme of situasies sien. Daar is nie agter hulle woorde na verskuilde betekenis gesoek nie. Gedurende 2009 is semi-gestruktureerde onderhoude met 'n aantal persone gevoer, wat in 2010 met gestruktureerde onderhoude met ander persone opgevolg is.

Die navorsingsubvrae word nou een vir een geneem, en deelnemers aan die empiriese navorsing se menings daarvoor word uiteengesit. Die doel is om uiteindelik die navorsingsvraag te beantwoord, naamlik hoe 'n gemeenskapsgesteunde kurrikulum in die platteland (spesifiek die Hopetown-omgewing) kan bydra om verwerwers van die Nasionale Senior Sertifikaat meer indiensneembaar te maak.

Deelnemers aan die 2009-been van die ondersoek word soos volg met skuilname aangedui:

- Graad 12-leerders van die Hoërskool Welvaart
- Graad 12-leerders van die Hoërskool Voorheenbenadeeld
- Mnr Nico Boer, voorsitter van die Distrikslandbou-unie
- Mnr Joos Krediet, kredietbestuurder van 'n landboumaatskappy (voormalige koöperasie) wat in Hopetown werksaam is
- Me Sarie Marais, menslike hulpbronbestuurder van dieselfde maatskappy
- Mnr Jan Boorman, hoofbestuurder personeel van dieselfde maatskappy
- Mev Nettie Leysel, eienaar van 'n private opleidingsentrum in Hopetown

- Mnr Peet Personeel, eienaar van 'n personeelplasingagentskap in Gauteng
- Me Annie Arbeid, verantwoordelike amptenaar vir kinderarbeid, Departement van Arbeid, Kimberley

Deelnemers aan die opvolgonderhoude in 2010 word soos volg met skuilname aangedui:

- Die hoof van Hoërskool Welvaart
- Die adjunk-hoof van Hoërskool Voorheenbenadeeld
- Mnr Pieter Wels, streekbestuurder op Hopetown van die ander landboumaatskappy wat in Hopetown werksaam is
- Mnr Karel Enjin, eienaar van 'n werktuigkundige werkswinkel in Hopetown, en geakkrediteerde opleier van leerling-werktuigkundiges
- Mnr Willem Werkgee, bestuurder van enkelkwartiere in Orania

As gevolg van die verweefdheid van my studie en alledaagse lewe, het talle informele gesprekke daartoe bygedra. Ek het dit in 'n persoonlike verslag verreken, wat by onderhoude gevoeg is.

6.2 Subvraag 1: Wat is die indiensenemingsbehoefte van plattelandse graad 12 leerders wat nie verder gaan studeer nie?

6..2.1 Die beroepe wat leerders graag sal beoefen

Hoewel skuilname gebruik word, is dit nie onmoontlik om die ware identiteit van die fiktiewe skole te herken nie. Thomson word hier nagevolg, waar sy meld dat sy die versoeking om navorsing te dekontekstualiseer en slegs op tegniese aspekte te konsentreer, weerstaan het (2002:xiv). Die onderskeid tussen die skole is só deel van die sosiale werklikheid wat bestudeer is, dat dit amper *A tale of two schools* genoem kon word. Dit is juis oud-president Mbeki se twee nasies wat hier ter sprake is, met voorstelle oor hoe die kloof oorbrug kan word.

Soos in hoofstuk 5 aangedui, is hierdie vraag ondersoek deur vraelyste aan graad 12 leerders van albei skole in Hopetown uit te deel. Ek het in elke skool die matriekgroep bymekaar gekry, en my voorneme om vraelyste uit te deel en opvolgende onderhoude te voer, meegedeel, nadat ek die doel met die studie verduidelik het. Ek het gestel dat deelname nie verpligtend is nie, dat ouers toestemmingsbriewe moes teken, en dat ek hoegenaamd nie leerders kon laat deelneem sonder dié toestemmings nie. Van die 22 matrikulante van die Hoërskool Welvaart het 14 (63%) hulle toestemmingsbriewe gebring, en van die 68 matrikulante van Hoërskool Voorheenbenadeeld, slegs 10 (15%). By albei skole het die skakelonderwyser genoem dat dit die meer pligsgetroue en ambisieuse leerders is wat hulle toestemmingsbriewe teruggebring het. Antwoorde moet dus nie as verteenwoordigend van alle leerders geïnterpreteer word nie, maar wel van dié wat moontlik hoër aspireer in die lewe. Die ontvangs was in beide skole baie vriendelik. Hoërskool Welvaart het moeite gedoen om leerders daarby in te skakel, maar Hoërskool Voorheenbenadeeld het my bloot geleentheid gegee om my gang te gaan.

In die meer welvarende Hoërskool Welvaart het al 14 deelnemers aangedui dat hulle verder wil studeer, en duidelike planne gehad oor studierigting en -instelling. Van die 10 deelnemers aan Hoërskool Voorheenbenadeeld, het 4 aangedui dat hulle verder wil studeer, met duidelike planne daarvoor. Nog 4 het aangedui dat hulle verder wil studeer, maar hulle het studierigting en -instelling só vaag aangedui, dat die antwoord meer op 'n wens as 'n realistiese vooruitsig dui. Die ander 2 het geen planne vir verder studie gehad nie. Die adjunk-hoof het in 2010 aangedui dat vier van hierdie leerders in 2010 hulle studies aan die Potchefstroom kampus van die Noordwes Universiteit voortsit, twee aan die Universiteit van die Vrystaat in Bloemfontein en 1 aan die Universiteit van die Witwatersrand. Hulle voornemens, soos tydens die studie opgeteken, word in tabel 6.1 aangedui.

Tabel 6.1: Graad 12-leerlinge van 2009 se planne vir na-skoolse studie

	Ja, duidelike planne	Ja, maar planne is vaag	Nee
Welvaart	14	0	0
Voorheenbenadeeld	4	4	2

In hierdie studie (hoofstuk 2) is landbou as die basis van die plaaslike ekonomie geïdentifiseer, met groeipotensiaal in toerisme/gasvryheid, delwery en ligte industrie. Tabel 6.2 en 6.3 bevat die reaksies op oop vrae om op te noem vir watter beroepe die leerder 'n voorkeur (tabel 6.2) en 'n afkeur (tabel 6.3) het. Die rede was om 'n spontane reaksie te kry, wat waarskynlik op 'n sterker gevoel dui, as wanneer daar van 'n lys af gekies moet word. Die kategorieë waarin dit weergegee word, is vanuit die antwoorde geïdentifiseer. Onderwys en mediese dienste is in tabel 6.3 spesifiek aangedui weens die groot aantal reaksies wat dit genoem het, terwyl die "professionele dienste" van tabel 6.2 'n baie wyer verskeidenheid toon.

Tabel 6.2: Beroepe waarvoor deelnemers voorkeur toon

	Landbou/ Land- bouver- want	Gasvryheid	Ambag/- Hande- arbeid	Persoon- like dienste	Professio- nele dienste
Welvaart	9	2	0	6	13
Voorheen- benadeeld	2	1	0	2	10

Tabel 6.3: Beroepe waarteen deelnemers afkeur toon

	Landbou/Land- bouverwant	Gas- vryheid	Ambag/- hande- arbeid	Onderwys	Mediese dienste
Welvaart	2	1	4	10	12
Voorheenbena deeld	5 (Plaaswerker)	2	9	0	2

Landbouverwante poste is waarskynlik vir Welvaart-leerders vanselfsprekend die van boer of bestuurder. Daarvoor bestaan ‘n betreklike sterk voorkeur. Vir Voorheenbenadeeld-leerders is dit meer vanselfsprekend om arbeider te wees. Die 2 Voorheenbenadeeld-deelnemers en al die Welvaart-deelnemers wat ‘n voorkeur daarvoor toon, het “boer” as beroep aangedui, terwyl die 5 wat ‘n afkeur toon, die woord “plaaswerker” gebruik het. Die adjunk-hoof van Voorheenbenadeeld beskou ‘n groenteboerdery en ‘n landboumaatskappy in die omgewing as die enigste werkgewers wat ‘n noemenswaardige aantal werknemers in diens neem. Die werk is slegs seisoenaal, en ongeskoold. Dit is volgens hom die enigste vooruitsig wat sy leerders op werk het.

Die gasvryheidsbedryf wek nie sterk reaksies na enige kant nie, terwyl persoonlike dienste (skoonheid, haarkappery, sportafrigting) eerder deur Welvaart-deelnemers as aantreklike beroepe genoem word. Professionele dienste is by albei groepe baie gewild, hoewel ‘n groot persentasie Welvaart-deelnemers ‘n sterk afkeur teen onderwys en verskillende mediese dienste (dokter, tandarts, verpleegster) toon. Geen leerder uit enige van die skole het ‘n voorkeur vir ambagswerk getoon nie, terwyl handearbeid in albei skole ongewild was. Die hoër negatiewe aanmelding by Voorheenbenadeeld, is waarskynlik daaraan toe te skryf dat sulke poste meer binne hulle verwagtingshorison is. Die twee tuinwerkers

by Hoërskool Voorheenbenadeeld is byvoorbeeld albei oud-matrikulante.

Die gegewens wat in tabel 6.4 weergegee word, is verkry deur Landbou, Delwery, Toerisme en Gasvryheid op die vraelys te noem, en deelnemers op ‘n vyfpunt-skaal daarop te laat reageer; van uiters positief, positief, neutraal, negatief tot uiters negatief. Neutrale reaksies is buite rekening gelaat. In die tabel is dit vereenvoudig tot positiewe en negatiewe reaksies.

Gasvryheid en Toerisme het in hierdie geval positiewe reaksies by deelnemers uit albei skole uitgelok. Dit staan teenoor die min vermeldings in tabel 6.2 en 6.3. Dit dui daarop dat deelnemers positief oor die sektore is, maar nie vanself daaraan dink nie, met ander woorde, dit speel nie ‘n groot rol in hulle ervaring nie.

Tabel 6.4: Deelnemers se gesindhede teenoor geselekteerde ekonomiese sektore

	Landbou		Delwery		Toerisme		Gasvryheid	
	Posi- tief	Nega- tief	Posi- tief	Nega- tief	Posi- tief	Nega- tief	Posi- tief	Nega- tief
Welvaart	8	5	1	7	9	1	12	2
Voorheenbena deeld	1	4	5	3	6	1	9	0

Reaksie op landbou stem ooreen met die verwagting wat tabel 6.2 en 6.3 skep. In ‘n landbou oorheersde ekonomie, kan ‘n mens verwag dat leerders daaroor ‘n standpunt, hetsy positief of negatief, sal hê. Dit is interessant dat Welvaart-deelnemers se reaksie op delwery soveel meer negatief as die van Voorheenbenadeeld-deelnemers is. Moontlik kan dit aan groter persoonlike blootstelling toegeskryf word, sodat Welvaart-deelnemers meer bewus van die risiko’s daaraan verbonde is.

Die vraelyste is in beide skole met groeppesprekings opgevolg. In Voorheenbenadeeld was dit individuele- of klein (fokus)groeponderhoude (kyk bespreking paragraaf 5.5.2.3 rakende die kenmerke van fokusgroepe), en in Welvaart met al die deelnemers in een fokusgroep. Die onderskeid is toe te skryf aan die manier waarop die verskillende skole die studie geakkommodeer het. Voorheenbenadeeld-leerders het die vraelys onder onbeheerde toestande voltooi, en ek het onderhoude gevoer soos wat die vraelyste stuk ingehandig is. By Welvaart is vraelyste in die Lewensoriëntering-klas ingevul, waarna die bespreking as deel van die klas hanteer is. Neigings wat uit die vraelyste blyk, word daarin soms duidelik geartikuleer.

Groepe B en C Voorheenbenadeeld-deelnemers het aangedui dat enigeen wat kan, kantoorwerk sal verkies. Groep C het gestel dat hulle aan niemand kan dink wat ambagswerk sal wil doen nie – almal wil volgens hulle in kantore werk. Hulle glo wel dat dit voordelig kan wees om handlanger¹² te wees vir iemand wat motors herstel of ingenieurswerk doen, want dit gee mens iets om op terug te val. ‘n Ander groep (groep B) het weer gereken dat omtrent helfte van die kinders dalk in ambagsverwante vakke mag belangstel, maar beslis nie een van hulleself nie.

Op ‘n vraag in Welvaart oor die min belangstelling in die gasvryheidsbedryf, het een meisie onder groot instemming verklaar dat hulle niks téén gasvryheid het nie, maar dat meisies kantoortipe werk verkies. In groepe B het Voorheenbenadeeld-meisies aangedui dat hulle graag in die skoonheidsbedryf sal werk, maar dat studies duur is en hulle derhalwe iets anders beplan. In dieselfde groep is gesê dat die gasvryheidsbedryf op die kort termyn minder aantreklik as loonarbeid lyk, maar dat dit op die lang termyn beter is. Volgens aanduidings het hulle verwys na ‘n eie kosvoorsieningsbesigheid.

---

¹² So ‘n algemene assistent sou ‘n vakleerling genoem kon word, as die werkgewer gekwalifiseerd was en dit kon uitloop op formele erkenning.

Wat die landbou betref, het Groep B gestel dat dit nie hoog op kinders se lys van gewilde beroepe is nie, hoewel hulle later gesê het dat daar baie moontlikhede in die landbou bestaan, maar dat mense dit nie wil benut nie. Hulle kon dink dat plaaskinders dalk na skool wil teruggaan plaas toe, en dat kinders wat nie op skool wil wees nie, huishulpe op die plase word. ‘n Leerder in dieselfde groep was egter van mening dat ondervinding op plase goed kan wees, want ‘n mens kry dalk eendag jou eie plaas. Een leerder (deelnemer A) het in Bangladesh groot geword, en het tydens die ondersoek by sy broer wat ‘n “tuck shop¹³” in die informele vestigingsgebied bedryf, gewoon¹⁴. Hy het opgemerk dat hy nie kan glo mense doen so min moeite om self kos te produseer nie. In Bangladesh, volgens hom, probeer mense baie harder om selfvoorsienend te wees. In die Welvaart-groep het een leerder melding gemaak van landbou se beperkte vermoë om werk te skep, terwyl ‘n ander beweer het werk is wel in die landbou beskikbaar.

6..2.2 Die probleem en moontlike oplossings soos leerders dit sien

Groep C Voorheenbenadeeld-deelnemers het aangedui dat hulle beseft daar is groot moontlikhede wat voorlê, maar dat ‘n mens hard sal moet werk, en elke moontlike kursus bywoon. Dit het egter by groepe A, B en C na vore gekom dat finansiële tekorte kanse op studie uitskakel. In groep B is gemeld dat kinders minder betaal word vir die werk wat hulle doen, al doen hulle dalk net soveel as ‘n volwassene. Hulle het aangedui dat die meerderheid graad 8’s nie tot by matriek vorder nie – volgens hulle is dit net 1 uit elke 3 of 4 wat dit maak. Die werkloosheid word volgens hulle in die heersende ekonomiese krisis vererger deur instroming van mense¹⁵. Dieselfde

---

¹³ ‘n Informele kleinhandelsaak wat deur ‘n kamervenster of vanuit ‘n informele struktuur op ‘n woonerf bedryf word. Tydens ‘n fisiese opname in Januarie 2010 kon ek 9 sulke winkels vind. Dit word aangedui met terme soos “snoepie” en “tuck shop.” In hierdie geval is die leerder se eie woordkeuse gebruik.

¹⁴ Dié leerder het ‘n beurs gekry om in 2010 medies aan die Universiteit van die Witwatersrand te studeer.

¹⁵ Dit staan waarskynlik in verband met die groot aantal plaaswerkers wat dorp toe migreer – kyk paragraaf 6.3.

groep het sosiale verval as 'n probleem wat ook op werkskepping 'n negatiewe impak het, genoem. Verkragting, moord en ander misdaad is volgens hulle aan werkloosheid en gebrek aan vryetydsbesteding te wyte. Besoedeling is deur deelnemer A as 'n probleem genoem.

Welvaart-leerders het 'n gans ander perspektief, wat waarskynlik uit hulle meer bevoorregte posisie spruit. Hulle erken die erns van werkloosheid, en lê klem daarop dat dit vir 'n klein gemeenskap moeilik is om werk te skep. Nogtans lê hulle dit deels voor die owerheid se deur. 'n Opmerking oor die swak toestand van die dorp se paaie wat ekonomiese bedrywigheid volgens die spreker verswak, het duidelike instemming van ander leerders uitgelok. Daar is met eweveel instemming gesê dat baie werk geskep kan word as halfvoltooide infrastruktuurprojekte afgehandel word, en huise vir huisloses gebou word. Een leerder het ander deelnemers weerspreek en gesê dat sy 'n taak oor die plaaslike regering gedoen het, en dat hulle wel stelselmatig aandag gee aan die kwessies wat soveel reaksie uitgelok het. Ook Voorheenbenadeeld-deelnemers het die swak infrastruktuur as probleem aangemeld, en verbetering daarvan vir moontlike werkskepping.

Hoewel leerders van beide skole 'n sterk behoefte aan meer winkels en selfs winkelsentrums uitgespreek het, het Welvaart-deelnemers saamgestem dat dit nie lewensvatbaar is, gegewe die klein plaaslike koopkrag nie. Daar was egter wel 'n gevoel dat toerisme, spesifiek die benutting van die Oranjerivier, moontlikhede bied. Een leerder het die sterk klasse-onderskeid in die gemeenskap as 'n probleem aangemeld.

Een Welvaart-leerder was van mening dat dit nie is dat mense nie werk kán kry nie, maar wel dat hulle nie wil werk nie. 'n Ander het bygelas dat maatskaplike pensioene dit eenvoudig te maklik maak om geld te kry. Nog 'n leerder het gesê dat dit onregverdig is teenoor mense wat hard werk, en dan minder kry as 'n ander een wat vir 'n maatskaplike pensioen kwalifiseer. Aan die ander kant het

nog 'n leerder aangedui dat daar tog verdienstelike gevalle is waar mense nie kan werk nie, en werklik van die pensioene afhanklik is. Die vraag is hoe om die onderskeid vas te stel. Leerders kon dié bespreking nie tot 'n slotsom voer nie, en ek het dit beëindig.

6..2.3   Leerders se behoeftes soos ander gemeenskapslede dit sien

Volgens me Nettie Leysel is die gebrek aan werksgeleenthede na skool vir kinders 'n groot bron van spanning. Uit my eie ervaring as handarbeider, weet ek dat genot, bevrediging en erkenning in die uitvoering van die dagtaak, vir die werker selfs belangriker as vergoeding of werksure is. Vergoeding is egter 'n belangrike aanduider van erkenning. My ervaring het ook geleer dat werkers (veral op plase) aan die genade van werkgewers uitgelewer is. Hulle is afgeleë, minder georganiseerd en kan nie arbeidskantore maklik binne kantoorure bereik nie. My ervaring met Orania se matrikulante, stem ooreen met die van Voorheenbenadeeld. Dit is dat beskikbare werk, dikwels net so goed deur iemand sonder matriek gedoen kon word. Die Ekonomie onderwyseres in Voorheenbenadeeld, wat my skakelpersoon was, het aangedui dat leerders groot verwagtings van Swart Ekonomiese Bemagtiging koester. Sy beskou dit as haar taak om duidelik te maak dat meer as wetgewing nodig is om ekonomies vooruit te kom.

My eie ervaring is dat arbeidsetiek dikwels gebrekkig is, en koste opjaag. Mnr Willem Werkgee stel dat jong Afrikaners se agtergrond hulle lei om toesighoudende poste te verwag. Wanneer hulle self fisiese werk moet doen, verlaat hulle Orania dikwels baie gou.

Uit die onderhoude en vraelyste, is dit duidelik dat mnr Nico Boer die spyker op die kop slaan as hy stel:

Daar is 'n groot behoefte aan sagte werk. Maar die soort werk wat ek en my seun verrig, harde fisiese werk wat die plaas vereis van jou, hulle sien eenvoudig nie kans daarvoor nie. Jy sukkel ongelooflik om arbeid te kry.

6..2.4 Samevatting op subvraag 1: Wat is die iniensnemingsbehoefte van plattelandse graad 12-leerders wat nie verder gaan studeer nie?

‘n Merkwaardige aantal deelnemers wil graag in die omgewing bly. Dit is dus nie slegs “talentloses” wat in die platteland bly nie. Nietemin het leerders sterk beroepsvoorkeure. Leerders voel iemand met matriek ‘n kantoorbaseerde beroep behoort te beoefen. Landbouverwante beroepe is gewild onder diegene wat hulleself in toonaangewende posisies sien, maar nie onder potensieel onderhoriges of voornemende werksoekers nie. Alternatiewe bedrywe om die plaaslike ekonomie te versterk, figureer nie sterk in deelnemers se bewussyn nie. Op die gasvryheidsbedryf en toerisme reageer hulle tog betreklik positief as dit genoem word. Die ambagte en handewerk, daarenteen, lok nie belangstelling uit nie. Werkgewers in die landbou identifiseer hierdie verskynsel akkuraat, en bekommer hulle oor die afnemende beskikbaarheid van ‘n bekwame werksmag. In ‘n latere afdeling word hierop teruggekom. Deelnemers sien hulleself graag in “witboordjie”-posisies, en is seker dat hulle in dié opsig namens hulle maats ook praat.

6.3 Subvraag 2 Wat is die arbeidsbehoefte van werkgewers in die gemeenskap, watter tipes werk kan binne die spesifieke plattelandse konteks aan skoolverlaters na die verwerwing van die Nasionale Senior Sertifikaat gebied word en wat is die kurrikulumvereistes wat hieraan gekoppel word?

6..3.1 Leemtes wat werkgewes in die breë sosiale opset ervaar

Boere vind dat die landbou veel meer as ‘n beroep is; dit is vir hulle ‘n leefwyse, en ‘n tradisie wat ‘n mens moet ken om waardering daarvoor te hê. Volgens mnr Nico Boer voorkom arbeidswetgewing dat arbeiders se kinders in hierdie plaastradisie opgroei. Dié kinders mag nie eers uit eie begeerte speel-speel saamwerk nie. Hy noem die voorbeeld van sy seun van 9, wat van kleins af in die stroper saamry, en reeds in vakansies kan geld verdien, omdat hy

waardevolle werk kan verrig. Dit is egter vir sy werker se seun van dieselfde ouderdom uitgesluit. Hierdie sosiale aspek is in werklikheid 'n owerheidsfaktor, aangesien dit met wetgewing verband hou. Daarom word dit volledig in paragraaf 6.3.2 bespreek. Mnr Joos Krediet, wat intiem by kliënte se daaglikse bedrywighele betrokke is, sien ook die plaastradisie verlore gaan, en skryf dit deels toe aan toenemende “verstedeliking,” 'n neiging dat werkersgesinne in die dorp bly ter wille van skoling. Werkers self woon deur die week op die plaas, en sluit oor naweke by hulle families aan. Vir boere skakel dit sosiale verantwoordelikhede uit, maar die plaastradisie word nie voortgesit nie. Hy vind ook dat arbeiders nie die komplekse aard van 'n boerdery se finansies besef nie, en trouens ook in hulle eie finansies onoordeelkundig te werk gaan. Dit hou met opleiding verband, en word in paragraaf 6.5 verder bespreek.

Die hoof van Hoërskool Welvaart, self 'n deelydse boer wat daaglik inry skool toe, beskou plaastradisie in 'n ander lig:

Ja, die plaaswerker beginsel... om vertikaal op jou eiendom te boer, dit wil sê ek kan nie horisontaal uitbrei nie, omdat die finansiële impak daarvan te groot is, is vertikale groei, en uitbreiding, die essensie. En om vertikaal te groei, het jy produktiwiteit nodig. Betroubaarheid, eh, eh, 'n laer vorm van alkoholmisbruik, en al hierdie tipe goed. En dan het jy 'n goeie plaas... ehm, algemene werker nodig, plaasvoorman nodig, of wat ook al, wat betroubaar is, want hy moet tegnologie gebruik, hy moet al hierdie goed... Die ou plaastradisie dink ek... dink ek is nie meer werklik toepaslik nie. Om vertikaal uit te brei is 'n beter tradisie, 'n beter produktiwiteit nodig. Ehm, kort, kort en kragtig.

Dié opmerking lei die aandag na positiewe maatreëls om produktiwiteit te verhoog.

Mnr Krediet eggo 'n besprekingspunt van Hoërskool Welvaart-deelnemers, as hy stel dat landbou 'n arbeidskrisis beleef, omdat sosiale toelae ruim genoeg is, dat mense nie die nodigheid voel om te werk nie. Sowel die hoof van Hoërskool Welvaart, as mnr Pieter Wels en mnr Willem Werkgee was hiermee eens. Mnr Karel Enjin

wou egter nie kommentaar lewer nie, omdat hy nie oor die nodige kennis beskik nie, en ook nie glo die staat kan mense maar van honger laat doodgaan nie. Die adjunk-hoof van Hoërskool Voorheenbenadeeld het in die volgende woorde van die stelling verskil:

En, en maatskaplike toelae, ... ek weet nie. Veral... partykere sien mense dit is so. Maatskaplike toelae is te maklik. Maar, as ons kyk na die toestande, dan is die maatskaplike toelae noodsaaklik. Die toestande waarin die mense werklik lewe. Dan voel ek nie dit kan só 'n groot probleem wees nie...

Mnr Krediet voeg by dat die geweldige toename in siektes maak dat boere opgeleide werkers verloor, en moeilik aanvul. Hy glo onomwonde dat die beskikbare arbeidsmag opleibaar is, maar beweer dat die proses weens genoemde verliese, dikwels herhaal moet word.

Mnr Enjin se belewenis is dat kinders uit alle sektore van die gemeenskap onder emosionele ontwrigting lei. Gebroke gesinne en ongelukkigheid in die huis het 'n geweldige impak op kinders, wat in hulle skoolwerk, en uiteindelik in hulle beroepslewend uitdrukking vind. Daarom beskou hy persoonlike betrokkenheid by baie van sy vakleerlinge, as die grootste bydrae tot hulle welsyn.

Mnr Peet Personeel stel dat kandidate mislukking in 'n onsimpatieke arbeidsmark vrees, juis omdat werkgewers moeilik aanstellings doen.

6..3.2 Owerheidsfaktore wat werkgewers beïnvloed

Sonder om staatsfilosofie in hierdie studie in te bring, kan gesê word dat die werking van die staat dit vir besighede moeiliker of makliker kan maak om hulle besigheid te bedryf. Hier is twee aspekte ter sprake: Die uitwerking van arbeidswetgewing op landbou-indiensneming, en dienslewering deur plaaslike owerhede.

Daar is reeds na die klagte van boere verwys, dat arbeidswetgewing die plaastradisie beëindig. Mev Leysel bied ook kursusse in arbeidsverhoudinge aan. Sy is van mening dat arbeidswetgewing

beide kant toe werk; dit stel verpligtings op die werkgewer, maar beskerm ook. In reaksie op die stelling dat boere glo die plaastradisie gaan verlore, hou sy vol dat vrywillige deelname aan aktiwiteite nie onwettig is nie, maar dat werknemers hulle kinders se ervaring as arbeid beleef, wanneer arbeidsverhoudinge reeds nie goed is nie.¹⁶ Om hieroor uitsluitel te kry, is die beampte van die Departement van Arbeid in Kimberley wat vir die toepassing van hierdie wetgewing verantwoordelik is, gekontak. Sy het verklaar dat die wet ondubbelsinnig in verband met die verbod op arbeid verrig deur kinders tot op 15jarige ouderdom is. Volgens wet is 'n mens nog 'n kind tot op 18. Hoewel kinders bo 15 in diens mag tree, mag hulle nie daardeur in gevaar gestel word nie. Werkgewers moet dus nie aanvaar dat hulle sonder deeglike oorweging in diens geneem kan word nie. 'n Boer of enige ander werkgewer tree wys op om kinders van dié ouderdom vir geen soort werk te gebruik nie, ongeag hoe informeel die ooreenkoms mag wees. Oortredings van hierdie wet word nie in die arbeidshof bereg nie, maar as kriminele oortredings in die gewone geregshowe. Mnr Krediet voeg daarby dat arbeidswetgewing arbeid baie duur maak, sodat 'n boer twee maal dink voor elke aanstelling. Dit het 'n negatiewe uitwerking op die sentrale probleem van hierdie studie, naamlik indiensneming.

Met die opvolgvraelyste van 2010 is deelnemers se mening oor werk as 'n manier om ondervinding op te doen, en die invloed van arbeidswetgewing daarop, gevra. Hulle was eenstemmig dat werkservaring baie nuttig in uiteindelijke beroepskeuses kan wees. Mnr Wels het aangedui dat hulle maatskappy 'n aktiewe beleid het om kinders van graad 11 af gedurende vakansies in te neem, mnr Enjin doen dit ook, en die adjunk-hoof van Voorheenbenadeeld stel dat baie leerders op daardie manier werk, en selfs die moontlikheid om hulle na skool verder te bekwaam, gekry het. Beide die adjunk-hoof van Voorheenbenadeeld en mnr Werkgee twyfel of uitbuiting van kinderarbeid baie wyd verspreid was voor die wetgewing, maar

¹⁶ Die kwessie van die opdoen van ervaring word in paragraaf 6.5 weer bespreek; hier handel dit slegs oor die owerheid se rol.

stel dat finansiële nood kinders gedryf het om te gaan werk. Ek het mnr Boer se dilemma oor sy seun en die werker se seun aan 'n groep leerders van Voorheenbenadeeld gestel. Die reaksie was soos volg:

Leerder 1: Wat ek sê as daai boer, daai farmer, miskien, hy kan net, net daai een miskien aanneem. Hy kan hom net dorp toe gebring het dan sit hy hom in die skool in, as wat hy nou daai kind laat werk. Al wil hy nie hê die kind moet, die kind wil werk, hy wil miskien daai werk vat wat die boer vir hom skep, dan kan die boer hom net sê maar dorp toe bring, dan betaal hy vir hom, dat hy met skoolgoed in aanraking kan wees.

Ek bedoel nou natuurlik nou van vakansies. Die kind is op skool.

Leerder 1: Ek dink miskien, miskien is daar die wat domestic workers is op die plaas, omdat hulle miskien nie op skool wil wees nie.

(2)Van my kant af dink ek dis miskien 'n goeie idee as die boer miskien 'n seuntjie vat om op die plaas te werk, of 'n meise, want dit kan hulle oplei vir eendag. Eendag kan hulle miskien hulle eie plase vat, want dan het hulle van kleins af daarop grootgeword, dan het die dinge al in hulle ingegroei oor hoe om die lande te werk of hoe om die skaap te werk. Ek dink dit is miskien 'n goeie idee.

(3)Ja, ek dink daai een het dan al baie ervaring.

Ek wil die vraag oor kinderarbeid vra. Dink julle dit is 'n probleem in ons distrik, dat mense die kinderarbeid misbruik?

Ja, dit is eintlik 'n groot probleem, want daardie kind verrig baie werk. Maar dan, omdat dit 'n kind is, word hy minder betaal as wat hulle vir 'n groot persoon sal betaal, en dis hoe hulle dit misbruik.

Hier gaan die beswaar dus nie oor die beginsel daarvan om kinders in diens te neem nie, maar oor ongelyke betaling.

Verdere owerheidsfaktore handel oor dienslewering (of gebrek daaraan) deur die plaaslike owerheid. Volgens mnr Boer word munisipaliteite wanbestuur, en die taak gaan oor na die boer. Take soos onderhoud van paaie en bestuur van die besproeiingskema gaan oor na die boer. Dit beteken dat hulle bestuurs- en finansiële kapasiteit nie meer op die plaas alleen gekonsentreer is nie. Dit

bemoelik hulle bedryfstaa, en laat minder ruimte om by opleiding en ander inisiatiewe vir indiensneembaarheid betrokke te raak. Hulle beskou dit eerder as die staat se taak, wat hulle nie kans sien om op hulle te neem nie.

In reaksie op kritiek op die plaaslike owerheid in die Hoërskool Welvaart groepbespreking, het een leerder opgemerk dat sy vasgestel het dat die munisipaliteit 'n geïntegreerde ontwikkelingsplan het, wat die probleme stelselmatig aanpak.

Mnr Enjin het positief gereageer op die munisipaliteit se bemoeienis in werkers se loopbaanontwikkeling.

6..3.3 Vaardigheidstekorte soos deur werkgewers ervaar

Onvoldoende beskikbaarheid van toepaslik opgeleide werkers is 'n faktor wat selfs ervare sakelui kan kelder. Ek was self vir 'n kort rukkie werksaam by 'n kabinetfabriek in Orania. Die eienaar het 'n soortgelyke fabriek met 300 werknemers vir meer as 20 jaar in Rosslyn, Pretoria bedryf. Daarom het hy gedink dat 'n mikro-weergawe van dieselfde besigheid (5 tot 10 werknemers) maklik sal wees om te bedryf. Uit die beskikbare poel van werkers in Orania, kon hy egter nooit 'n betroubare, bekwame werksmag opbou nie, en moes hy sy deure na minder as 2 jaar sluit. Mnr Krediet noem dat bouwerk selfs in Hopetown 'n probleem is, aangesien vaardige werkers van elders ingebring moet word. In 'n informele gesprek het 'n amptenaar van die Departement van Onderwys in De Aar dieselfde ervaring beskryf.

Mev Leysel maak die opmerking dat rekenaarvaardigheid deesdae binne enige werksopset belangrik is; dit is amper onmoontlik om daarsonder werk te kry. Daarenteen stel die adjunk-hoof van Voorheenbenadeeld dat daar nie noemenswaardige voordeel is om sy leerders rekenaargeletterd te maak nie, want die poste waarvoor hulle in aanmerking kom, vereis dit in elk geval nie.

Mnr Boer beweer dat landbou ‘n krisis weens arbeidskaarste beleef. Boere het oor die laaste jare aansienlik gemeganiseer, maar nie om arbeid uit te skakel nie. Dit was ‘n noodreaksie op verlaagde beskikbaarheid van arbeid. Hy beweer dat werksoekers wat wel aanmeld, nie aan die kriteria voldoen nie. Die krisis is by veeboerdery groter as by besproeiing. Die onderwerp word verder bespreek in paragraaf 6.3.5, met beskikbare werk as onderwerp.

Mnr Personeel se stellings kom meer uit die stedelike perspektief, aangesien sy besigheid en al sy kliënte in Gauteng werkzaam is. Hy het oorspronklik met my in verbinding getree, omdat hy dit moeilik vind om geskikte kandidate te kry vir poste wat redelik goed betaal. Sy gedagte was om by te dra tot opleiding in Orania, wat skoolverlaters meer “markgereed” sal maak. Hoewel ek nie in ‘n posisie was om sy gedagtes in praktyk om te sit nie, het ek hom versoek om dit op skrif te stel, om deel van hierdie studie te wees. Hy beweer dat daar baie werkseleenthede beskikbaar is, maar dat werksoekers nie oor die regte vaardighede beskik nie. Dit kan verdeel word tussen algemene vaardighede en verkoopsvaardighede. Algemene vaardighede sluit toepaslike kommunikasie, en basiese rekenaarvaardigheid - gebruik van die “Office”-pakket, hantering van e-pos en gebruik van die internet, in. Verkoopsvaardighede vereis ook tegniese kennis, wat bedryfspesifiek is. Plaaslik is diegene met die nodige tegniese kundigheid, onwillig om verkope te doen. Daar is wel in Indië ‘n oorvloed aan beskikbare kandidate met die tegniese kennis, maar hulle taalvaardigheid in Suid-Afrikaanse tale ontbreek. Dit word ook verder in paragraaf 6.3.5 bespreek.

6..3.4 Opleidingsverwante probleme deur werkgewers ervaar

Die hoof van Hoërskool Welvaart is baie reguit as hy stel:

Alle leerders kan nie noodwendig verder gaan studeer nie. ... .. as jy kyk deesdae na die vaardigheidsvlak van die meeste outjies wat matriek klaarmaak, is eintlik niks. Dis eintlik niks nie.

Hy gaan voort deur uiteen te sit hoe die leerder vaardighede moet byleer voor hy/sy indiensneembaar is.

Vir leerders sonder matriek, is die probleem nog groter: Die nuwe onderwysbedeling maak nie meer voorsiening vir ‘n deeltydse matriek nie. Volgens Mev Leysel, wat as sosiale bydrae volwassenes kosteloos help om matriek te verwerf, sal dit beteken dat volwassenes sonder matriek se opleidingspaadjie gesluit is veral in die platteland, waar VOO-kolleges¹⁷ nie bestaan nie. Sy het self nog nooit fondse van die SETA’s probeer verkry nie, grotendeels vanweë ‘n persepsie dat daar te veel vereistes is om aan te voldoen.

Met skool as enigste kanaal vir opleiding in Hopetown, glo mnr Krediet dat dit kinders hoegenaamd nie voorberei vir wat hulle in die beroepswêreld te wagte kan wees nie. Mnr Boer beweer dat daar geen skakeling tussen skole en werkgewers is om vas te stel wat hulle soort behoeftes is nie. Daarby verskil skole se standaarde soveel, dat alle skoolkwalifikasies, buiten die eksterne graad 12, volgens hom verdag is. As daar bykomende opleiding verskaf kan word, sal dit help, maar dit moet afgehandel word voor die leerder in diens tree. Om dienende plaasarbeiders op te lei, gaan volgens hom ‘n onuitvoerbare bestuursaanpassing verg.

Mnr Werkgee is teleurgesteld dat eenheidstandaardgebaseerde opleiding, volgens hom nie aan verwagtings voldoen het nie:

Jy weet, jy kan alles leer, hoe om ‘n ding te doen, maar as jy hom nie fisies kan doen nie, help dit jou absoluut niks nie. So ek dink definitief dat die teorie en die prakties saam moet loop. Dis die dat ek sien met die eenheidstandaarde, het hulle dit regtig probeer, ek dink nog steeds dit kan werk, ons moet dit net, van ‘n ander hoek af implementeer, eh, maar ek dink nog steeds, dit is, dit is definitief die antwoord vir ons.

---

¹⁷ Begrippe soos “SETA” en “VOO Kollege” word kortliks in die woordelys verklaar, en in hoofstuk 4 volledig bespreek.

Mnr Wels, wat baie positief oor akademiese skoolonderrig is, glo tog dat leerders nie oor die beroepswaarde van 'n bepaalde vak ingelig word nie. Hy vind dat dit baie nuttig sou wees as onderwysers eers 'n paar jaar elders in die beroepswêreld sou deurbring voor hulle begin skoolhou. Die hoof van Hoërskool Welvaart is egter positief dat werkgewers in die volgende aantal jare 'n positiewe verandering sal beleef. Elke vak in die VOO-fase bevat 'n praktiese komponent, waarin kennis geïnterpreteer en toegepas moet word.

Die informele kurriulum is in hoofstuk 4 geïdentifiseer as dié dinge wat kinders op skool leer, maar wat nêrens voorgeskryf word nie. Dinge soos hoe belangrik dit is om selfstandig te werk, 'n taak af te handel, watter prestasies erkenning kry, die invloed van onderwysers se persoonlikhede, ensovoorts. Met die opvolgvraelyste van 2010 is deelnemers gevra of die informele kurrikulum tot leerders se indiensneembaarheid bydra. Al die deelnemers het saamgestem dat dit 'n deurslaggewende faktor is, en dat dit van skool tot skool wissel. Veral die waarde van selfstandige werk, word deur deelnemers hoog geag. Ook die twee onderwyslui het dit sterk beklemtoon, en aangedui dat skole moeite doen om te verseker dat dit nie ouers is wat skooltake doen nie, maar dat dit nie heeltemal voorkom kan word nie. My indruk is dat die term “gemeenskapskurrikulum” dadelik vir mense sin maak as dit uit hierdie hoek verduidelik word, en dat hulle ook die waarde daarvan kan insien.

Mnr Wels se ervaring is dat jongmense (veral mans) onrealistiese verwagtings in terme van vergoeding en tipe werk koester:

Ja, ek dink, ehm, die groot probleem op die stadium is die mense kom uit die skool uit, en hulle het 'n sekere verwagting, so, ek dink in 'n mate lê die probleem ook by die skoolverlaters. Die verwagting wat hy... wat by hom gekweek is, om in die werksplek in te gaan, is 'n geval dat hy gaan 'n groter salaris kry, beter

byvoordele, en as hy dit nie kry nie, dan wil hy outomaties nie werk nie. Dan's dit vir hom makliker, sit by die huis, want daar is iemand wat vir hom sorg. So my gevoel is, hulle is nie heeltemal so, eh, volwasse as hulle by die skool uitkom nie. Hy, hy is nie voorbereid om bepaalde besluite te neem nie, maar hy, hy het 'n sekere persepsie van wat hy sien op televisie, dat hy op daai standaard kan gaan. So hy wil nie bietjie val in sy standaard en homself begin opwerk nie. Nou, om dinges daarby te kom, hoe kan die, die, die werkloosheid uitkakel, is ... ek dink dit moet 'n geval wees van, as 'n persoon uit die skool uit kom moet hy klaar 'n entrepreneur wees. As hy nie by 'n werkgewer plek kry nie, moet hy homself kan gaan bemark en hom as persoon gaan verkoop, want uit elke onderhoud wat jy voer met die persone, is daar 'n geval van die mense weet nie werklik wat hy wil doen nie, en waarvoor hy aansoek doen nie.

Mnr Nico Boer spreek 'n soortgelyke sentiment uit:

Ons sien dit met jong outjies wat ... goed groot word, as ek dit so kan stel, dan kom hy uit matriek uit, eerste paytjek koop hy vir hom 'n bakkie. Die nuutste een met 'n hengse paaient. Is dit die beste belegging wat hy kon gedoen het op daai ouderdom? Het hy werklik so 'n duur voertuig nodig? As hy begin belê het in eiendom, daai paaient daarin gespandeer het, eh, sou dit nie op die lange duur vir hom 'n beter rentabiliteit of beter inkomste verseker het ... (onhoorbaar)? Dink ek dit is die tipe goed wat op skool behoort aangespreek te word, en dit geld vir almal; nie net vir mense in die arbeidsmark nie, ook vir mense wat ambisie het om entrepreneurs te word, ons moet leer hoe om met geld te werk. Ons leer hoe om dit te kan verdien eendag van iemand anders, maar ons leer nooit as 'n mens die geld het, hoe om dit te spandeer nie.

Daarby voeg mnr Werkgee dat dit sal help as kinders se aanleg vroeër getoets word, sodat hulle die regte rigting kan inslaan. Mnr Wels bevestig dit:

... ek dink net hulle moet die kinders vroeër, ehm, begin toets. Ehm, 'n mens hoor baie van kinders wat hiper-aktief is, dan sê hulle ehm, maar dis nie werklik hiperaktiwiteit nie, dis gebrek aan konsentrasie, of sekere... dat 'n mens daai kinders vroeër kan identifiseer, dan aanbeveel dat hy dan, meer... Daar moet, daar moet verskillende tipes skole wees. 'n Ou wat uit en uit akademies gaan, hierdie ou gaan bietjie meer prakties, want hulle maak voorsiening vir 'n kind met... daai ... hipertensie, of dinges wat, wat, wat 'n kort, eh, konsentrasievermoë het, laat hulle spesifiek, eh, sê maar hierdie ou moet soontoe gaan. Dis nie dat hy slegter is nie, dis nie soos in die verlede, daar was mos, eh, spesifieke skole gewees wat sê hierdie kind se IK is nie op standaard nie, dit is nie werklik die probleem nie, die kind moet nie voel ek voldoen aan 'n swakker standaard omdat ek in hierdie skool is nie. Hy pas net aan by my spesifieke behoefte. Dan gaan jy, ek dink dan sal jy meer welslae hê ...

Die ooglopende opleidingsverwante probleme is die gebrek aan fasiliteite vir beroepsgerigte opleiding, maar oënskynlik aanvaar werkgewers maar so, en daarom figureer dit nie sterk in hulle gesprekke nie. Wat hulle wel pla, is die gebrek aan doelgerigtheid en goeie oordeel by skoolverlaters. Hulle glo dat skole iets daaraan behoort te doen, sodat hulle 'n meer volwasse werknemer in diens kan neem.

6..3.5 Werk binne die omgewing beskikbaar, na die mening van werkgewers

In 'n landbou-gedomineerde ekonomie, is landbou die voor-die-hand-liggende werkskepper. Die empiriese ondersoek dui egter aan dat bykomende werkgseleenthede nie uit daardie oord verwag moet word nie. Mnr Boer ervaar dat werkgewers in die landbou nie geskikte kandidate vir beskikbare poste kan kry nie, en daarom meganiseer. Werksgeleenthede word dus minder. Leerders wat deelgeneem het toon ook geen belangstelling om as arbeiders op plase te werk nie. En tog bestempel die adjunk-hoof van Hoërskool Voorheenbenadeeld die enkele grootskaalse groenteboerdery en een

van die landboumaatskappye as die enigste bronne van werk, vir die grootste deel van sy skool se skoolverlaters.

Poste in sowel die vee- as besproeiingsboerdery bly volgens mnr Boer ongevul. Verder is goeie vragmotorbestuurders altyd in aanvraag, maar dit vereis ook opleibaarheid:

Ek het iemand wat ek met die grootste vrymoedigheid stasie toe stuur, maar hy het nie die intellek om die lisensie te kry nie. En dit is die verskil; iemand wat matriek het, weet ek hy behoort sy learner's deur te kom, hy behoort... ek kan nog 'n vraag vra oor sy vaardigheid, dit kan nog 'n lang pad wees voor hy die vaardigheid het van hierdie ou wat graad 4 uit die skool uit is, maar dit behoort vinnig op te tel omdat hy die intellektuele vermoë het.

Mnr Krediet benadruk dat 'n ongekwalfiseerde persoon moeilik 'n pos op enige vlak van die landbouwaardeketting sal kry:

Dan moet mens natuurlik onthou, ons boere, rondom die plase, die dae van net boer, is lankal verby. Hulle werk met hoogs gesofistikeerde toerusting. Jy weet, 'n mens werk met trekkers wat met satelliet beheer kan word, en dis nie enigeen wat in daai ding kan klim en sê nou bestuur ek 'n trekker nie. Die goed raak baie duur, baie gesofistikeerd, en voor hulle op daai goed kan klim en werk, moet hulle opgelei word. Eh, die mense is verseker opleibaar...

Mnr Boer stel dat arbeidstekorte in veeboerdery, 'n krisis word. Ervaring en kundigheid van dieregesondheid en -hantering is hier belangrik. Aan die ander kant hoef werknemers volgens hom nie veel van plantproduksie te weet nie, omdat die soort besluite deur die ondernemer self gemaak word.

As werkgewers graag landbouposte gevul wil sien, is dit belangrik dat die beeld van hierdie soort werk by leerders verbeter word. In die lig van toenemende meganisasie, behoort dit moontlik te wees om die *cool*-faktor in landbou te verhoog. Teoretiese kennis moet

nietemin oordeelkundig uitgekies word. ‘n Wetenskaplike begroeding gaan nie noodwendig ‘n leerder se indiensneembaarheid bevorder nie, maar vaardigheid met masjinerie, en praktiese veekundigheid wel.

Die hoof van Hoërskool Welvaart se siening oor indiensneembaarheid is misleidend eenvoudig:

Om van, van, beperking van werkloosheid te praat, dis ‘n geleentheid waar ‘n ou kan werk.

Dan gaan hy voort om nismarkte vir verwerkte landbouprodukte op te noem, soos verwerkte afvalle en leerlooierij, en kompliseer sy stelling met die slotsom:

So, werkskepping in die Noord-Kaap, in die Tembelihle, is moontlik, met die regte ekonomiese inspuiting, en met ongelooflike sterk dryfkrag. Dit is wat ek vir jou wil sê.

Mnr Pieter Wels sluit daarby aan:

Sê nou, ag daar is nou dinge in die mark waar jy sekere produkte kan verder verwerk, dat ‘n mens sekere jongmense kan kry, wat dryf het, wat dinges sou betrokke raak in so ‘n projek en hulleself leer om van niks iets te maak, dan groei jou gemeenskap, en dinges se, daar’s meer nywerhede, want dis die groot probleem van die platteland, daar is nie nywerhede nie.

Die beginpunt is egter nie dat “iemand” (bedoelende die staat) werk moet skep nie. Indiwidue moet volgens hierdie deelnemers met die passie en dryfkrag na vore kom, om sulke drome werklikheid te maak. Van ‘n bestaande projek sê mnr Wels byvoorbeeld:

Eh, ek praat byvoorbeeld van hierso by ons het ons Sunshine Meule, waar... Dis ‘n projek van, van die staat. Hulle het hom op die been gebring, maar hulle het nooit die mense opgelei om hom volhoubaar te bestuur nie. Daar’s nie bemerking gedoen nie. So die mense sit daarso met, met van die beste toerusting in hierdie gebied, maar

hulle kan nie daai besigheid verder vat nie. As jy hom kan vat dat hy verder gaan, dat daai besigheid groter word, dat die meule groter word, dan gaan hy mense intrek na die platteland toe.

Ander potensiële ontwikkeling en gepaardgaande werksgeleenthede wat genoem is, is dat Hopetown vir industriële ontwikkeling goed geleë is, weens die nabyheid van die N12-hoofroete en die spoorlyn tussen Gauteng en Kaapstad. Leerders van Hoërskool Welvaart het genoem dat voltooiing van infrastruktuurprojekte en die bou van huise vir huisloses die ekonomie kan stimuleer en werksgeleenthede skep. In opvolgonderhoude is deelnemers na hulle menings daaroor gevra. Mnr Wels, mnr Enjin en die hoof van Hoërskool Welvaart het dit as bloot tydelike werkskepping afgemaak, terwyl die adjunk-hoof van Hoërskool Voorheenbenadeeld en mnr Werkgee van Orania dit as ‘n goeie strategie beskou om opleiding te doen, en volgende ontwikkelings moontlik te maak.

Welvaart-leerders het ook verwys na die toerismepotensiaal van die Oranjerivier. Mnr Krediet het na toerisme, gebou om die rivier, nabygeleë dam (Vanderkloofdam) en slagvelde uit die Anglo-Boereoorlog, verwys. Die hoof van Welvaart het gewaarsku dat die toerismesektor afhanklik is van welvaart in gebiede waaroor ‘n mens geen beheer het nie, en daarom kwesbaar is vir ekonomiese resessies soos die van 2008-2010.

In hoofstuk 2 is beskryf dat Hopetown se voormalige landboukoöperasie aan die OVK-landboumaatskappy (ook voorheen ‘n koöperasie) met sy hoofkantoor in Ladybrand, verkoop is. Sekere aanlegte op Hopetown is gesluit, en slegs die gewone dienste van insetverskaffing, graan- en veebemarking, meganisasie en versekering word tans in Hopetown bedryf. Die kompeterende koöperasie van die buurdorp, Douglas, het sigself omvorm tot die GWK landboumaatskappy, en gediversifiseer, liewers as om deur ‘n groter landboumaatskappy oorgeneem te word.

Volgens die webwerf van die GWK, is die hoofkantoor, met gepaardgaande administratiewe poste, steeds in Douglas. Daar is egter ook wynkelders, koelkamerdienste vir produsente van aartappelmoere en uie, en verwerkingsfabrieke van landboukommoditeite gevestig, in Douglas en ander dorpe in die bedieningsgebied. Bykomend is filiale gevestig in die verhuring van eiendom, die verkoop daarvan, bemarking van inligtingstechnologie en rekenaarsstelsels, drie abbatoirs, 'n graanmeule, een maatskappy wat kunsmis en bemestingstowwe landwyd bemark, en een wat voerfosfate vervaardig en landwyd bemark. Slegs een hiervan ('n abbatoir) is in 'n stedelike sentrum (Kimberley – 'n klein plattelandse stad, vergeleke met die groot metropole) gevestig. Die ander is in plattelandse dorpe in die bedieningsgebied, maar meestal Douglas self, gesetel (GWK, 2010). Uit 'n onderhoud met die bestuurder van sosiale betrokkenheid, het geblyk dat die GWK ook op nie-winsgewende vlak in hulle bedieningsgemeenskap betrokke is. Gedurende die 2008-2009 finansiële jaar kon hulle R1,2 miljoen aan gemeenskapsprogramme bestee, grootliks aan 34 skole en 8 sportklubs in die bedieningsgebied. Dit is buiten die borgskap van Kimberley se Curriebeker Premierliga rugbyspan, die GWK Griekwas. Hierdie uitbreiding is gemaak vanaf dieselfde basis as wat ook tot Hopetown se beskikking was, voor die koöperasie aan OVK verkoop is, naamlik die insetverskaffing en produkbemarking van 'n betreklik stabiele besproeiingsgebied.

Moontlike nywerheidsontwikkeling of toerisme is nie die enigste bron van werksgeleenthede nie.

In landboumaatskappye (voorheen koöperasies) kom administratiewe – en laer vlak bestuursposte gereeld beskikbaar.

Mev Leysel wys daarop dat die wet veral konstruksiematskappye verplig om 'n veiligheidsvertegenwoordiger te hê. Dit is een van die werkers, maar wat gekwalifiseer is om op al die veiligheidsrisiko's op die werksplek te let en regstellings te doen. Dit kan 'n groot

verskil aan 'n kandidaat se indiensneembaarheid maak, as dié kwalifikasie verwerf is.

6..3.6 Werk buite die omgewing beskikbaar

Hierdie studie handel oor die indiensneembaarheid van skoolverlaters binne die plattelandse konteks van Hopetown. Dit impliseer egter nie dat slegs na werksgeleenthede binne die omgewing gekyk word nie. In die lig van die strewe na 'n funksionele gemeenskap, soos in hoofstuk 2 uiteengesit, wil 'n mens voorkom dat alle jongmense met die vermoë en geleentheid die gemeenskap verlaat. Tog is dit ook goed as die wat in elk geval die omgewing wil verlaat, voorberei is om hulleself elders te handhaaf, en selfs te presteer. 'n Ongetoetste stelling van mnr Wels word dikwels in die handel en wandel gehoor, naamlik dat mense wat op die platteland grootgeword het, beter in hoë poste vaar. Om 'n volledige ondersoek na die Suid-Afrikaanse arbeidsmark en plattelanders se prestasie daarin te doen, val buite die bestek van hierdie studie. Daarom word volstaan met gegewens wat verkry is in ondersoek na die hooffokus.

Die opmerkings wat bo (paragraaf 6.3.5) oor veiligheidverteenwoordigers gemaak is, is hier van toepassing. Konstruksie is 'n sektor wat met die ekonomiese siklus varieer, en werksgeleenthede hang daarmee saam. Om 'n veiligheidsverteenwoordiger te wees, kan indiensneembaarheid, maar ook betroubaarheid van indiensname op enige plek in die land bevorder.

Volgens die personeelplasingsagent in Gauteng, is korporatiewe verkoopsvaardighede en tegniese verkoopsvaardighede in groot aanvraag. Dit is in paragraaf 6.3.3 onder opleidingsverwante probleme ook bespreek. Hy noem dat spesialisrekenaarvaardighede in aanvraag is, en dat algemene kwalifikasies dikwels onvoldoende is. BSc Rekenaarwetenskap-kandidate mag tot hulle skok uitvind dat hulle nie werklik vir die werkplek voorberei is nie, maar wel

om die opleiding te ontvang wat hulle vir die werksplek sal voorberei.

6..3.7 Samevatting op subvraag 2: Wat is die arbeidsbehoefte van werkgewers in die gemeenskap en watter tipes werk kan binne die spesifieke plattelandse konteks aan skoolverlaters na die verwerwing van die Nasionale Senior Sertifikaat gebied word en wat is die kurrikulumvereistes wat aan hierdie behoeftes gekoppel word?

Deelnemers se bydraes is só georden dat die leemtes wat indiensneming bemoeilik eerste aandag geniet, en die moontlike poste vir skoolverlaters daarna bespreek word.

Die agteruitgang van 'n plaastradisie onder werkers weens veranderende verblyfpatrone, wetgewing wat kinderarbeid beheer en ernstige aansteeklike siektes, maak dit vir landbouwerkgewers moeilik om gewillige en geskikte kandidate vir beskikbare poste te vind. Die owerheid bemoeilik sake vir landbouwerkgewers op twee maniere. Eerstens gaan die basiese en onderliggende dienste wat plaaslike regering moet lewer, agteruit. Tweedens word die koste van arbeid as gevolg van arbeidswetgewing baie hoog, en arbeiders se kinders mag glad nie aan plaasbedrywigheede deelneem nie. Dit ondermyn (soos bo genoem) die plaastradisie.

Die noodsaaklike vaardighede vir sowel veeboerdery as akkerbou onder besproeiing, raak al skaarser. As gevolg van meganisering, word al hoër vereistes gestel. Die konstruksiebedryf moet opgeleide werkers van elders af bring, omdat hulle plaaslik nie beskikbaar is nie. In die wyer ekonomie gesien, kortwiek gebrek aan kommunikasie- en rekenaarvaardighede, sowel as die kombinasie van tegniese kennis en verkoopsvaardighede werksoekers se indiensneembaarheid. Werkgewers vind dat skoolopvoeding nie direk verband hou met vereistes in die werksplek nie, maar dat dit die enigste soort opleiding is wat op groot skaal beskikbaar is.

Werkgewers let die behoefte aan (goed opgeleide) werkers regoor die landbouwaardeketting op. Verder is 'n beperkte aantal kantoorgebaseerde poste beskikbaar, vir mense wat toepaslik gekwalifiseer is. In die breër ekonomie is werk beskikbaar, maar spesifieke kennis en vaardighede word vereis. Verkope en bepaalde rigtings in inligtingstechnologie word uitgesonder. Deelnemers aan hierdie studie beskou toerisme as 'n moontlike bron van nuwe werksgeleenthede, maar industriële ontwikkeling word nie konkreet beplan nie. 'n Beskouing van wat die buurdorp, Douglas (in paragraaf 6.3.5 bespreek) in daardie opsig reggekry het, laat 'n mens tog dink dat dit nie uitgesluit behoort te word nie.

Gegewe die huidige ekonomiese struktuur, is daar min beskikbare werk buite die landbou. Geleenthede vir ongeskoolde arbeid in die landbou word al skaarser. Dit beteken dat voornemende werknemers 'n hoër opleidingsvlak nodig, maar ook op beter vergoeding kan aanspraak maak. Dit is moontlik dat hierdie faktore mekaar kan uitskakel, want beter vergoeding kan hoër status vir plaaswerk verseker. Dit vereis toegespitsde opleiding, wat tans nie beskikbaar is nie.

Om die ekonomiese struktuur van die omgewing so te versterk dat dit noemenswaardig tot werkskepping kan bydra, beteken dat ondernemende en kapitaalkragtige lede van die gemeenskap doelgerigte pogings moet aanwend. Hulle sal produktiewe arbeid nodig, maar ook blootstelling aan verskillende bedrywe, om moontlike geleenthede raak te sien. Uit 'n kurrikulumhoek kan die volgende toevoegings 'n bydrae lewer:

- Ondernemingsgees en produktiwiteit is die belangrikste voorwaardes om indiensneming te bevorder. Hoewel dit kennis en vaardighede insluit, is dit in die eerste plek persoonlike eienskappe. Dit word nie aangeleer nie, maar aangekweek. Die kennis wat hier 'n groot verskil kan maak, is vir leerders wat nie Besigheidstudies of Ekonomie neem nie, deel van die

weggelate kurrikulum. Die verskuilde en informele kurrikulum kan dié weglating versterk, of uitskakel, deur die eienskappe wat dit aankweek.

- Ervaring met kleinvee, is 'n groot behoefte. Die skool kan dit bevorder deur 'n klein troppie skape aan te hou, waarvoor bepaalde leerders verantwoordelik is, al is dit nie deel van die formele kurrikulum nie.
- Kennis van gewasverbouing is net waardevol vir leerders wat moontlik self gaan boer.
- Hantering van masjinerie en allerlei konstruksietake op die plaas, is 'n groot behoefte. Hierdie vaardigheid is in dorpe en stede van ewe veel waarde. Die vak Landboutegnologie omvat hierdie vaardighede.
- Verwerking van plaaslike landbouprodukte, en toenemende benutting van die ligging op 'n nasionale hoofroete toon potensiaal, mits ondernemingsgees aan die dag gelê word. Vaardighede wat vir sowel ondernemers as werknemers waardevol kan wees, word in die vak Gasvryheidstudie aangekweek.

6.4 Subvraag 3 Is die nodige kundigheid en vaardigheid in die gemeenskap beskikbaar om geïdentifiseerde komponente tot die kurrikulum by te dra?

6..4.1 Sosiale onderbou van die gemeenskap

Die term gemeenskap, in teenstelling met samelewing, impliseer 'n sekere mate van 'n sosiale onderbou. Dit is hierdie onderbou wat die dinamiese voortbestaan van die gemeenskap, ook onder moeilike omstandighede, moet verseker. Die aanwesigheid van 'n sterk sosiale onderbou, kan vindingryke strategieë in die lewe roep, selfs in die afwesigheid van die nodige kundigheid en vaardighede. Die aanwesigheid van kundigheid en vaardighede, verseker nog nie die vindingrykheid wat nodig is nie.

Goeie skole word as 'n belangrike deel van hierdie onderbou beskou. Een leerder van Hoërskool Welvaart het onder instemming van die groep verklaar dat sy trots is daarop dat Welvaart nog 'n goeie skool het; volgens die leerder is dit iets wat min ander klein dorpieë in die omgewing kan sê. Dit sal volgens hulle moeilik wees om mense na die dorp te trek as daar nie 'n goeie skool is nie. Daarom bestee GWK baie geld (kyk 6.3.7) aan borgskappe aan skole. Dit verseker volgens hulle lewenskragtige gemeenskappe. Van die 34 skole wat steun ontvang het, is 24 voorheen benadeeld. Die borgskap van die GWK Griekwas word in dieselfde lig gesien, asook die 8 sportklubs en skolerugby wat hulle ondersteun. In terme van wintersport, borg hulle sogenaamde GWK-spanne, wat uit al die skole in hulle bedieningsgebied suid van Kimberley (hoofsaaklik die dorpe Douglas, Hopetown en Prieska) gekies word. Dié span kan teen groter skole kompeteer, sodat spelers wat op 'n hoër vlak wil deelneem, nie nodig het om na stedelike skole te gaan nie. Mnr Enjin het spesifiek verwysende na die ander landboumaatskappy gesê dat dié mense geweldig doen om die skole aan die gang te hou. In die woorde van mnr Wels:

Maar ons sal moet die mense begin beskerm op die platteland. Ons sal die plattelandse skole ook moet begin beskerm. Want anderste gaan hierdie hele gedeelte ontvolk, en dit... almal kan nie in die stad gaan werk nie. Dis net nie moontlik nie. Hoe meer mense in die stede bly, hoe meer mense gaan werkloos wees. Dis nou maar my siening.

Volgens mnr Krediet keer grondeienaars se kinders dikwels na hulle opleiding terug. Mense met ander poste se kinders (“koöperasiekinders”) kom bitter selde terug. Hulle ouers se poste word deur ander, nuwe mense geneem. Hy vind dit jammer dat daar kinders met baie vermoëns veral in Voorheenbenadeeld groot word, maar nie in die beter poste in die plaaslike ekonomie opgeneem word nie.

In hoofstuk 2 is die begeerte van matrikulante om as volwassenes in Hopetown te bly, bespreek. Dit was interessant dat ongeveer helfte

van die deelnemers uit albei skole wel in die omgewing wil bly. Matrikulante van Hoërskool Welvaart het aangedui dat ‘n klein gemeenskap sterk sosiale reëls het. Die volgende uittreksels uit die groepsonderhoud met hulle het betrekking. My eie woorde is kursief gedruk, en elke spreekbeurt is die van ‘n volgende leerder. Die vraag was na geleenthede vir ekonomiese ontwikkeling. Dit blyk egter dat leerders dit moeilik los van sosiale kwessies bedink. Dit dui op ‘n sterk sosiale onderbou, ongeag of tieners dit positief of negatief ervaar.

Ek dink Hopetown is ‘n baie vriendelike gemeenskap, baie naby aan mekaar, ek weet net nie so goed van die werkloos, werkloosheidsyfer hier nie.

Goed, ehm, watter moontlikhede sien jy vir die ekonomie om meer werk te skep? Dink jy daar is kanse?

Hier in Hopetown?

Ja.

Ja daar kan, daar kan wees. Daar kan wees...

Net nie so maklik om te dink wat nie?

Ja.

Praat bietjie met ons?

Ja die paaie, die paaie is bitter sleg hier in Hopetown. Dan kan hulle mense aanstel in die dorp om bietjie die slag, slag, die slaggate reg te maak en so aan.

Wat wil jy sê?

Nee, ek dink nie dit gaan so maklik wees nie, omdat hier baie min mense in Hopetown is.

Wat gaan nie maklik wees nie?

Om werk hierso te skep vir die mense.

Omdat hier reeds so min mense is gaan dit moeilik wees om nog werk te skep. OK, ek wil nog ‘n paar vrae vra, maar laat julle eers almal vir my antwoorde gee.

Ek dink dat Hopetown as gemeenskap is baie geheg, hulle skinner net baie. Hulle is baie meer te doen oor wat in ander se lewens aangaan as wat hulle besig is om na hulleself te kyk. Want in

Hopetown moet jy dié kar ry, anders is jy nie in by die groep nie. So, ja.

OK

Ek dink ook Hopetown is 'n plekkie, dit kan lekker wees, of dit kan lekker saamwerk, ja, die mense is ook maar lief om te skinner en ander mense te... ja.

Goed, kom ons hoor bietjie hier?

Almal het 'n ander siening, opinie, oor jou. Jy moet maar inval by wat hulle basically vir jou sê. Jy moet maar inval by hulle reëls.

Goed.

Reg, as ons nou terugkom by die ekonomie, (*algemene gelag*) dan sou ek sê die landbou is redelik sterk hier, maar daar is net 'n sekere hoeveelheid werk, kan net 'n sekere hoeveelheid mense werk gee.

Ek stem meestal saam met haar. (*Lag*)

Ehm, Hopetown het 'n paar programme geloods, want ek het onlangs 'n projek gedoen oor die ekonomie, en 'n mens kan sê dis 'n geïntegreerde program. En hulle is besig om paaie hier, die N12-pad reg te maak. So, daar is darem 'n bietjie werkskepping daar.

Ek dink landbou is die grootste moontlikheid vir landbou hier, vir werkskepping. Met koöperasies hier, en op plase, maar dit gebeur nie, of gebeur min.

OK, ek dink Hopetown is maar soos alle klein gemeenskappies, soos hulle gesê het, almal weet alles van mekaar af. En ek dink hier is baie potensiaal. Want ons is nog een van die klein dorpies wat nog soos 'n hoërskool het, wat nog aan die gang is, en hier is baie talent of potensiaal en so aan, en ek dink, as jy nie gaan studeer na-skools of so nie, dan is die landbou nog altyd daar met die meeste ... eh, geleentede.

Ek dink werkloosheid is seker 'n groot probleem hier, maar hulle kan nie eintlik verder of meer ontwikkel nie, want hier is nie genoeg mense om winkels te ondersteun en so nie. So jy kan nie hier 'n mall gaan oprig nie, want dit gaan nie werk nie.

Ek dink Hopetown kan meer ontwikkel! Hulle kan soos oorde en goed by die rivier meer uitbrei en dan werk skep.

Die werke wat begin word, word nie geëindig nie, soos, paaie wat hulle probeer, silo's, van Hopetown af silo's toe probeer regmaak, hulle het net halfpad die werk gedoen en dan word dit weer gelos, en die karavaanpark, daar bestaan nie eers meer so iets nie, en ... ons kan baie meer doen as die gemeenskap net meer saamstaan. Almal sê die gemeenskap is so close. Ek dink nie dis so close nie. Almal skinner van mekaar en niemand like mekaar nie.

6..4.2 Die gemeenskap se rol in werkskepping en ekonomiese ontwikkeling

Die rol wat die gemeenskap in werkskepping kan speel, kan deur verskillende instansies en op verskillende maniere geskied. Uit die navorsing blyk dat private inisiatief, die plaaslike owerheid en landboumaatskappye (voorheen koöperasies) as die geskikte instansies gereken word.

Die menings van Hoërskool Welvaart-leerders rakende ekonomiese ontwikkeling is in paragraaf 6.4.1 aangehaal, omdat dit verweef was met hulle menings oor die sosiale onderbou. Dit word dus nie herhaal nie.

Deelnemers uit Hoërskool Voorheenbenadeeld het aan die hand gedoen dat 'n mark vir plaaslike produkte 'n verskil aan werkskepping kan maak. 'n Winkelsentrum is genoem, asook 'n besigheidsinstituut waar mense opleiding in die bedryf van 'n besigheid kan kry, en waar besigheidsontwikkeling gedoen kan word. Die instituut is die gedagte van 'n deelnemer na wie vroeër verwys is, wat uit Bangladesh by sy broer in Hopetown kom aansluit het:

Well, if you go to rural areas in Bangladesh, people are more self sufficient. They try to grow their own crops, they are more like self sufficient, and they bring more value to the market, that's how it works in the markets in Bangladesh. And Moslem people, they depend on foreign investment, and some people invest outside, and some people invest in the rural area and ... I don't know what you say, but something like that will help people in Hopetown.

Geen deelnemer in enige kategorie het spesifieke besigheidsontwikkeling genoem nie. Een Hoërskool Welvaart deelnemer het genoem dat insamelingsprojekte geloods kan word vir sosiale programme, wat indiensneming kan bevorder, as die plaaslike regering nie oor die fondse beskik nie. Nog een het genoem dat ondernemers die ligging langs die Oranjerivier en die N12 moet benut.

Volgens mnr Krediet sorg landboumaatskappye vir heelwat poste. Verder word letterlik honderde opkomende boere in tientalle projekte jaarliks ondersteun.

Groot klem word op die rol van plaaslike regering gelê. Vroeër is reeds na die klage van boere, dat hulle noodgedwonge al meer owerheidsfunksies oorneem, verwys. Hulle voel dat dit hulle potensiële rol om werk te skep deur hulle boerderye te bedryf, ondermyn. ‘n Voorheenbenadeeld-leerder het die behoefte eenvoudig gestel deur te sê dat die plaaslike regering projekte moet aanpak wat werk skep. ‘n Deelnemer van Hoërskool Welvaart het daarby aangesluit deur te noem dat alles by die munisipaliteit begin. As hulle goed funksioneer sal omstandighede verbeter. Hulle moet verwaarlosing voorkom. Nog gedagtes van Hoërskool Welvaart-deelnemers wat bo aandag geniet het, is dat afhandeling van infrastruktuurprojekte en verfraaiing van onnette dele van die dorp, werkskepping is waarvoor die plaaslike regering verantwoordelikheid moet neem. Volgens een leerder sal dit noodsaaklik wees dat die plaaslike regering en inwoners hulle tot mekaar moet verbind. Bemaking van die dorp sal volgens hulle dan makliker wees.

Hier is dit relevant om kortliks na Orania te verwys. Dit is ‘n ander buurdorp wat in 1991 met ‘n bepaalde sosiaal-kultuur-politieke oogmerk tot stand gekom het. Dit is uit-en-uit ‘n burgerlike instelling, met geen staatsfinansiering nie – ook nie in die lewering van basiese dienste nie. Ekonomiese ontwikkeling is vir Orania eerstens ‘n roeping, en tweedens verwerwing van persoonlike welvaart. Daarom is daar ‘n ekonomiese forum saamgestel uit al die gemeenskapsinstellings, ‘n sakekamer, en ‘n jeugsentrum waar jongmense van verblyf en werk voorsien word. ‘n Spaar- en kredietkoöperasie lewer bankdienste, waardeur die gemeenskap se eie, beperkte kapitaal vir ontwikkeling gemobiliseer word. Dit administreer ook ‘n plaaslike geldstelsel, wat beteken dat kontant wat in omloop is, deur ‘n deposito by ‘n handelsbank gedek word.

Die sowat R500 000 wat op enige gegewe stadium in omloop is, verdien dus rente. Die sakekamer besluit periodiek hoe om hierdie opbrengs ten bate van die gemeenskap aan te wend (Orania Beweging, 2010).

Instrumente vir ontwikkeling soos deur Orania aangewend, is tot enige gemeenskap se beskikking, maar Hopetown het nie eers 'n sakekamer nie. Miskien is die gemeenskap so heg, dat sulke organisasies oorbodig lyk. Desnieteenstaande, kan met sekerheid gesê word dat die nodige vaardighede teenwoordig is. Boere-egpare in die omgewing het 'n hoë kundigheidsvlak, en die landboumaatskappye beskik oor personeel wat in die bestuurswetenskappe geskool is. Kennis en vaardigheid rakende al die aspekte van ondernemerskap, landbou, masjinerie, inligtingstechnologie en gasvryheid is in oorfloed beskikbaar. Dit sal die onderwyssektor se verantwoordelikheid wees om fasiliteite te voorsien, en leerervarings te organiseer.

6..4.3 Die gemeenskap se rol in onderwys en opleiding

Hierdie afdeling raak aan die hart van die studie. Dit wat die gemeenskap kan bydra tot onderwys en opleiding is die kern van 'n gemeenskapsgebaseerde kurrikulum. Daarom is deelnemers se menings daarvoor van uiterste belang.

Deel van die gemeenskapsgebaseerde kurrikulum, soos in hoofstuk 4 omskryf, is die houding teenoor skool en studie wat in die gemeenskap heers. Daar is reeds na mnr Enjin verwys, wat stel dat stabiliteit in die gesinsopset vir kinders veel beteken, ook wat skolastiese sukses betref.

Mnr Boer is reeds aangehaal oor sy beswaar dat die boerderygemeenskap soveel owerheidsfunksies op hulleself moet neem. Hy brei soos volg daarop uit:

Die staat sê net julle getalle is te min, julle kwalifiseer net vir twaalf onderwysers, maar hulle het agtien nodig. Ses daarvan moet die gemeenskap onderhou. Dis die staat se werk om dit te doen. Maar

ter wille daarvan om kwaliteit onderrig te handhaaf, doen die gemeenskap dit. So die gemeenskap betaal die onderwys. Die gemeenskap skraap die paaie, die gemeenskap ry die mense kliniek toe, want die kopseerbussie mag nie meer ry nie, daar's nie geld daarvoor nie. Departement van Gesondheid moet dit finansier. Waar gaan dit ophou? In hierdie land kan ons nie die las dra wat al hoe swaarder en swaarder op ons rus nie.

Mnr Krediet, wat ten tyde van die ondersoek ook voorsitter van Hoërskool Welvaart se SBL was, reken die plaaslike skool is goed, maar plaaslike besigheidsmense stuur maklik hulle kinders na die landbouskool in Jacobsdal (sowat 100km vanaf Hopetown) of na die stede vir sport. Tog het die plaaslike skole nog bestaansreg. Mnr Enjin beskou dit as 'n voordeel vir die breër plattelandse gemeenskap dat soveel soorte skole beskikbaar is. As iemand nie in die akademiese skool aard nie, is daar 'n landbouskool in Jacobsdal, 'n tegniese skool in Kimberley, en iemand wat werklik sportief is, kan na Grey Kollege in Bloemfontein gaan.

Hoërskool Welvaart se deelnemers was redelik eenstemmig in hulle trots op hulle eie skool. Hulle voel dat hulle skool gehalte-onderrig bied, en dat dit uitsonderlik vir so 'n klein skool in 'n klein dorpie. Die mening is uitgespreek dat mense wat hulle kinders na ander skole neem, hulle eie gemeenskap verswak. Op die uitspraak het 'n kort debat gevolg, waar in die meriete van groter skole met meer kompetisie vir presteerders bespreek is. Die oorwig van menings was tog ten gunste van hulle eie skool.

'n Openhartige gesprek met die prinsipaal van Hoërskool Voorheenbenadeeld toe ek my studie aan hom bekend gestel het, het interessante menings na vore gebring. Dit is nie opgeneem nie, en ek het agterna aantekeninge gemaak. Volgens hom is skool vir die ouers van sy gemeenskap nie baie belangrik nie. Hy neem nog vir vier volle weke na die skole amptelik geopen het, kinders in. Dit is nie dat die ouers juis hulle kinders skool toe wil stuur nie, die vakansie raak maar net te lank. Dit is ook moeilik om standarde te

lig, want sodra ‘n leerder uitstyg, raak die kans baie goed dat hy/sy na Hoërskool Welvaart sal oorskuif.

Die Ekonomie en Rekeningkunde onderwyseres by Voorheenbenadeeld, wat my skakel met die leerders was, het dieselfde sentimente uitgespreek. Sy kla dat leerders nie juis moeite met akademie doen nie. Net die minimum word gedoen, en huiswerk is nie iets waaraan hulle hulle steur nie. Tog is algemene gedrag goed, en as onderwyser word sy met respek behandel. Die gemeenskapskultuur is dus nie anti-skool nie, skool is maar net nie van groot belang nie. Sy dink ook nie dat daar verwydering ontstaan tussen Voorheenbenadeeld-leerders en hulle maats wat na Welvaart toe oorskuif nie; dit word maar net as “jou geluk” beskou om die skool met die groter sukseskoers by te woon.

Die adjunk-hoof van Voorheenbenadeeld noem egter dat hulle dié probleme ernstig opneem. Daarom het hulle begin om Fisiese Wetenskappe en Landbouwetenskappe ook aan te bied. Eersgenoemde bied toegang tot meer studierigtings, terwyl laasgenoemde ruimte vir praktiese toepassing bied. Leerders onderneem voedselproduksie op die skoolterrein, en die skool koop produkte teen halfprys vir die interne voedingskema. Die skool en leerders baat dus daarby.

Leerders van Hoërskool Voorheenbenadeeld wat deelgeneem het, het hulle spyt dat so min opleidingsmoontlikhede vir hulle beskikbaar is, uitgespreek. Slegs die *National Institute for Higher Education* (NIHE) se kampus in Kimberley, en die Potchefstroom-kampus van die Noordwes Universiteit het voorleggings aan hulle gedoen. Hulle was onkundig oor die moontlikhede wat universiteite van tegnologie of VOO kolleges bied. Een groep het aangedui dat hulle besef opleiding moet teen ‘n fooi geskied, maar dat hulle hoop die staat bring sulke moontlikhede ook na die klein dorpie.

Ek was teenwoordig met ‘n skoolhoofdevergadering van die Karoo-distrik in De Aar, waar die nuutaangestelde provinsiale hoof van

eksamens en kurrikulum, ‘n toespraak gehou het. Hy het op harder werk van onderwysers en leerders aangedring, en nuwe planne om dit te verseker, bekend gemaak. Ek het direk na die vergadering met die hoof van Voorheenbenadeeld gesels, en twee dae later met die hoof van Welvaart. Die verskillende benaderings tot skool en skoolwerk, is volgens my in dié gesprekke vergestalt. Terwyl die hoof van Welvaart opgewonde was, en geglo het dat die department “uiteindelik wakker geskrik” het, het die hoof van Voorheenbenadeeld gekla oor die moeilike tyd wat vir onderwysers voorlê, en die wens uitgespreek dat aftree-ouderdom tot 55 verlaag sou word – in welke geval hy kort voor lank diens kon verlaat.

Mnr Krediet reken dat daar in Hopetown self min vaardighede is om oor te dra. Op die plase en in Orania is dit egter ‘n heel ander geval, en samewerking moet volgens hom bewerkstellig word. Sy maatskappy se opleidingsprogram is omvangryk, maar in ‘n buurdorp gesetel, en word hier dus net vermeld. In die 2008-2009-boekjaar het hulle opleiding vir werknemers R1,1miljoen beloop. Daar is nie ‘n interne instelling vir opleiding nie, en alles word dus uitgekontraakteer. Hulle het ook studiebeurse ter waarde van R181 000, met die oog op moontlike indiensneming, toegeken. Die ander landboumaatskappy het nie syfers bekend gemaak nie, maar wel vermeld dat hulle moeite doen om hulle werknemers verder te bekwaam, deur SETA-opleiding.

Wat betrokkenheid by buiteskoolse opleiding betref, is Mev Leysel een van twee belangrike rolspelers in Hopetown. Sy het ‘n kommersiële onderneming, wat dienste lewer aan plattelandse werkgewers in die omgewing, wat tevore opleiers teen groot koste uit die stede moes inbring. Sy en haar man skryf kursusse volgens die eenheidstandaarde in alle rigtings waarvoor die behoefte bestaan en hulle oor die kundigheid beskik. SETA-akkreditasie word daarvoor verkry, hoewel hulle nie SETA-befondsing gebruik nie. Die opleiding van veiligheidsvertegenwoordigers maak ‘n groot deel van hulle besigheid uit. Hulle het self ‘n sterk sosiale bewussyn, en

loods daarom sekere projekte teen laer, of selfs geen wins. Wanneer werkloses opgelei word, vra sy 'n verlaagde bedrag. Vir werkendes wat op hulle eie inisiatief vir opleiding aanmeld, word borge gesoek. Dan het sy 'n kostelose diens om werkloses sonder matriek, te help om dit te behaal. So lank dit moontlik is om deelydse matrieks volgens die ou onderwysbedeling in te skryf, sit sy dié gemeenskapsdiens voort. Daarby betrek sy besigheidsinstellings, soos reproduksie van leermateriaal, wat gratis deur 'n verskaffer van fotostaatmasjiene gedoen is.

Mnr Enjin is die ander rolspeler. Om opleiding aan te bied is nie vir hom finansiëel voordelig nie, aangesien hy groot kostes moes aangaan om aan akkreditasievereistes te voldoen. Hy kyk egter verby die kort termyn, en besef dat opgeleide ambagslui noodsaaklik is, en dat jongmense sonder deeglike opleiding deel van die werklose massa word. Dit hou vir hom die voordeel in dat goeie werkers bereid is om aan te bly, aangesien hy hulle na 'n vol kwalifikasie kan begelei. Hy kan ook seker maak dat hulle voldoende praktiese ondervinding opdoen voor hulle kwalifiseer.

Mnr Werkgee is oortuig van die waarde van indiensopleiding:

...en ons het gesien dat, eh, indiensopleiding, dis amper beter opleiding, want al wat dan kort is die teorie.

6..4.4 Opgesomde antwoord op subvraag 3: Is die nodige kundigheid en vaardigheid in die gemeenskap beskikbaar om geïdentifiseerde komponente tot die kurrikulum by te dra?

Daar kan onomwonde gestel word dat die nodige kundigheid en vaardigheid in die gemeenskap beskikbaar is. Sakelui en landboumaatskappye beskik oor kundigheid rakende produktiwiteit en ondernemerskap. Om die eienskappe daarvoor aan te leer (of nie) is deel van 'n skool se verskuilde en informele kurrikulum. Die vraag kan gevra word of leerders in die klas aangemoedig word om

te waag of om veilig te speel. Kundigheid en ervaring rakende landbou, veeteelt, masjinerie en gasvryheid is in die distrik in oorvloed beskikbaar. Die onderwyssektor beskik oor dele van die vereiste fasiliteite, maar vir masjinerie en gasvryheid is duur toerusting en verbruikbare materiaal nodig. Kundigheid moet ook georganiseer word om 'n samehangende geheel te vorm. Die onderwyssektor sal moet verseker dat die nodige komponente gekoördineer word.

6.5 Subvraag 4: Hoe moet die gemeenskapsgebaseerde kurrikulum geoperasionaliseer word?

6..5.1 Wat met 'n gemeenskapsgebaseerde kurrikulum bedoel word

Hierdie subvraag is die sluitsteen wat die hele studie voltooi. Dit word in hoofstuk 7 volledig beantwoord, met die gevolgtrekking en aanbevelings. In hierdie afdeling word menings wat in die empiriese navorsing na vore gekom het uitgestippel. Belangrike gegewens uit die literatuur, wat nodig is om die vraag te beantwoord, word kortliks hersien.

In hoofstuk 4 is die gemeenskapsgebaseerde kurrikulum in besonderhede bespreek. Dit is daardie aspekte van die formele kurrikulum wat deur die plaaslike skool geselekteer word, en van die informele, verskuilde en weggelate kurrikulum wat deur die gemeenskap beïnvloed word. Soos genoem, het elke skool dus 'n gemeenskapsgebaseerde kurrikulum, ongeag of die term al ooit gebruik is.

Die doel van hierdie studie is om bewustelik met die gemeenskapsgebaseerde kurrikulum te werk te gaan, en hopelik om die indiensneembaarheid van skoolverlaters te verhoog. By die rasionaal, wat in die sentrum van Van den Akker se kurrikulêre spinneweb gestel is, word indiensneembaarheid gevoeg. In hierdie afdeling word die verwerking van 'n gemeenskapskurrikulum

bespreek. Deelnemers aan die studie, sowel as aanduidings in die literatuur word as bronne gebruik.

6..5.2 Die ruimte vir ‘n gemeenskapsgebaseerde kurrikulum binne die Suid-Afrikaanse onderwysbedeling

Die Suid-Afrikaanse onderwysbedeling is in hoofstuk 4 volledig behandel. Hier word net na die mees ter saaklike aspekte verwys.

‘n Skool se Skoolbeheerliggaam (SBL) het volgens die Suid-Afrikaanse Skolewet deurslaggewende mag, solank aan die minimumvereistes van die Nasionale Kurrikulumverklaring voldoen word.

Indien ‘n gemeenskap voel dat die formele kurrikulum wat aan hulle skool aangebied word, onvoldoende is, het hulle verskeie opsies, soos bespreek in paragraaf 4.7:

- Nie-geakkrediteerde eenhede kan by die bestaande gevoeg word. Dan is dit bloot buitemuurse bedrywighede.
- Bykomende vakke kan vir aanbieding geselekteer word. Waarskynlik sal die SBL vir personeel en fasiliteite verantwoordelikheid moet neem.
- Ander geakkrediteerde kursusse kan aangebied word. Daar is talle eenheidstandaardgebaseerde kursusse.
- Die nodige akkreditasie om as VOO kollege die Nasionale Beroepsertifikaat aan te bied, kan verkry word.

Dit is belangrik om kennis te neem dat die Suid-Afrikaanse onderwys- en opleidingsbedeling voldoende ruimte bied vir ‘n gemeenskapsgebaseerde kurrikulum om aan bykans elke moontlike behoefte te voldoen. Die vraag is of die gemeenskap bereid is om daardie ruimte aan te gryp, en in staat is om die verpligtinge wat dit inhou, na te kom.

Die hoof van Hoërskool Welvaart dui byvoorbeeld aan dat dit nie moeilik is om departementele goedkeuring te kry om ‘n vak aan te

bied nie, mits die skool aan die vereistes vir Skoolgebaseerde Assessering kan voldoen.

6..5.3 Skoolvakke en die beroepswaarde daarvan

Die begrip beroepsgerigte vakke kon ek nêrens in amptelike dokumente van die Departement van Onderwys opspoor nie, maar my ervaring is dat dit ‘n term is wat algemeen in die handel en wandel van onderwys gebruik word vir vakke soos Toerisme, Rekenaar-toepassings-tegnologie (RTT), Gasvryheidstudies en Verbruikerstudies. Dan is daar ook die Landbouvakke, naamlik Landbouwetenskap, Landboubestuurspraktyke en Landboutegnologie. Tegniese vakke is Siviele-, Meganiese-, en Elektriese Tegnologie. Die laaste twee groepe word gewoonlik aan spesialis skole (landbou – of tegniese skole) aangebied, maar formeel word geen skool verbied om ‘n bepaalde vak aan te bied nie. Dit is egter nodig om aan minimumvereistes in terme van personeel en fasiliteite te voldoen.

Aangesien daar nie amptelik iets soos beroepsgerigte vakke is nie, kan ‘n mens self besluit watter vakke jy as beroepsgerig beskou. Dit is natuurlik ‘n moeilike onderskeid, want elke vak het êrens beroepstoepassing. Tussen die vakke wat in die twee hoërskole in Hopetown aangebied word, het ek self ‘n aantal as beroepsgerig geïdentifiseer. Die maatstaf is of die leerinhoud direkte nut sal hê as ‘n matrikulant sonder verdere studie by ‘n werkgewer instap. Dié vakke is RTT¹⁸, Toerisme, Besigheidstudies en Rekeningkunde. Ekonomie is uitgesluit, omdat dit ‘n sterk teoretiese inhoud, met min prakties bruikbare toepassing insluit. Nadat ek dié indeling gedoen het, het die hoof van Hoërskool Welvaart genoem dat hulle Ekonomie staak, juis om meer beroepsgerigte vakke aan te bied. Deelnemers aan die twee skole is gevra om die vakke wat hulle neem, neer te skryf. Die “beroepsgerigte” vakke, met die aantal leerders wat dit neem, word in tabel 6.5 weergegee.

---

¹⁸ Rekenaartoeëassingstegnologie. ‘n Vak wat die “Office”-pakket en gebruik van internet en e-pos dek.

Tabel 6.5: Aantal deelnemers met beroepsgerigte vakke per skool

	RTT	Toerisme	Besigheidstudies	Rekeningkunde
Welvaart	2	6	9	7
Voorheenbenadeeld	NVT	2	NVT	2

Die opvallende ironie is dat die deelnemers van Hoërskool Welvaart almal aangedui het dat hulle verder wil studeer, en slegs helfte van die deelnemers van Hoërskool Voorheenbenadeeld, maar dat beroepsgerigte vakke in Voorheenbenadeeld die uitsondering is. Trouens, die digitale verdeling, waarna in hoofstuk 3 verwys is, word vergroot, omdat Voorheenbenadeeld nie RTT aanbied nie.

In die ondersoek is graad 12 deelnemers gevra watter van die skoolvakke wat hulle neem, na hulle mening beroepswaarde het. Die antwoorde word in tabel 6.6 weergegee. Dit is interessant dat beroepswaarde wel in akademiese vakke herken word, maar dat die twee Voorheenbenadeeld-deelnemers met Rekeningkunde en die twee met Toerisme nie beroepswaarde daarin herken nie. Dit is ook interessant dat die meerderheid leerders sowel Engels as Afrikaans beskou as vakke met beroepswaarde. Dit hou waarskynlik verband met die oorheersende posisie van Afrikaans in die Noord-Kaap. Die hoë beroepswaarde wat Voorheenbenadeeld-leerders aan Lewensoriëntering en Geografie heg, glo ek, is ‘n pluimpie vir ‘n onderwyser wat die vakke waarskynlik stimulerend aanbied.

Nog ‘n verbandhoudende vraag, was dat leerders moes aandui watter vakke hulle graag sou neem, maar wat nie aan hulle skool aangebied word nie. Die antwoorde word in tabel 6.7 aangedui. Uit die gebrek aan belangstelling in gasvryheid en tegniese rigtings as beroepskeuses, sou ‘n mens kon aflei dat hierdie vakke ook min belangstelling sou geniet. Dit lyk of die teendeel waar is. Gasvryheistudies en Verbruikerstudies lok by albei skole belangstelling uit, terwyl RTT volgens sekere deelnemers uit

Voorheenbenadeeld, 'n leemte kan vul. Daar is beperkte belangstelling in tegniese vakke. Die belangstelling in Geografie, Geskiedenis en Kuns in Welvaart is nie verbasend nie, omdat Afrikaans, Engels en Lewensoriëntering die enigste geesteswetenskaplike vakke is wat die skool aanbied. Aan die ander kant is dit interessant dat deelnemers van Voorheenbenadeeld, waar Fisiese Wetenskappe nie aangebied is nie, blykbaar ook nie 'n behoefte daaraan getoon het nie. Met die 2010 deel van die ondersoek, is egter vasgestel dat dit intussen as vak ingestel is.

Tabel 6.6: Vakke wat leerders neem en wat volgens hulle beroepswaarde het

	Tale	Wiskunde of Wiskundige Geletterdheid	Natuurwetenskaplike vakke	Geesteswetenskaplike vakke	Beroepsgerigte vakke
Welvaart	13 (11 Afr+Eng; 2 Eng)	8	6 (Fis Wet 3; Lew Wet 3)	1 (Lewensoriëntering)	16 (RTT 3; Besigh 8; Rek 4; Toerisme 1)
Voorheenbenadeeld	7 (5 Afr + Eng; 1 Eng; 1 Eng + Xhosa)	6	7 (Slegs lewenswetenskappe)	13 (LO 7; Ges 1; Geog 5)	0

Tabel 6.7: Vakke wat sommige deelnemers graag sou wou neem

	Akademiese vakke	Beroepsvakke	Derde Taal
Welvaart	8 (Geog 5; Gesk 3)	14 (Verbruikerstudies/ Gasvryheid 7; Kuns/Ontwerp/Tekstiel 4; Landbou/Meganies 3)	1 (Duits)
Voorheenbena deeld	0	12 (Verbruikerstudies/ Gasvryheid 6; RTT 5; Kuns 1 “Handwork” 1 – die leerder is 22))	2 (Spaans en Frans)

Min mense is van die vak Landboutegnologie bewus, aangesien dit as ‘n vak vir landbouskole beskou word. Baie vroeg in hierdie studie het iemand Orania besoek, wat op die skryfpaneel van Landboutegnologie was. Die persoon het aan ‘n familielid van my vertel dat die paneel se doel was om die algemene vaardighede wat in die landelike ekonomie in aanvraag is, te dek. Dit sluit alle aspekte van bouwerk, sweiswerk, oprigtings van heinings en beroepsveiligheid in. Ek het heelwat later eers daarvan kennis geneem, toe niemand meer kon onthou wat die persoon se naam is nie. In die vakverklaring het ek gevind dat dit na my mening presies is soos die persoon gesê het. Twee leerders wat by my in die klas was, is albei talentvol en handvaardig, maar nie lief vir studeer nie. Ek het ‘n plaaslike sakeman met ‘n ingenieurswerkswinkel gaan sien en die vakinhoud met hom bespreek. Hy het kans gesien om die praktiese deel daarvan met die leerders te behartig, aangesien albei na-ure in sy diens was. Aantekeninge oor die teorie is van die vakadviseur in Kimberley ontvang, aangesien daar nie ‘n handboek beskikbaar is nie. Die seuns het goed gevaar in die vak en dit baie leersaam gevind. Hulle het albei reeds werksaanbiedings ontvang, as gevolg van die vaardighede wat hulle in die werkswinkel

aangeleer het. Aan die einde van 2010 moet hulle die Nasionale Senior Sertifikaat-eksamen daarin aflê.

My persoonlike mening is dat dié vak ‘n groot bydrae tot landelike ekonomieë, soos die van Hopetown, kan maak. Behalwe dat verwerwers daarvan meer indiensneembaar sal wees en dus makliker ekonomies aktief kan raak, hoef minder kontrakteurs van buite die omgewing ingebring te word, en vermenigvuldig die waarde van elke rand wat aan hulle betaal word, deur plaaslike besteding. By navraag het mnr Boer daarvan gesê:

Vir seker sal dit help, eh, eh en ek dink ‘n arbeider of iemand wat aansoek doen vir werk wat hierdie kwalifikasie het en hierdie goed kan doen, gaan onmiddellik op ‘n hoër salarisskaal instap. So iemand gaan mos vir jou baie meer werd wees. Ehm, jy het baie minder toesig nodig wanneer jy daai soort werk verrig, omdat hy dit kan doen, ... maar ehm ... dis miskien bietjie ‘n breë veld wat jy alles opgenoem het, jy gaan min ouens kry wat so ‘n wye spektrum, jy gaan een kry wat kan sweis, of jy gaan een kry wat hom bemagtig in draadspan, jy gaan een kry wat hom bemagtig in trekkeeroperateursvaardighede, of wat ook al, ehm, maar een ou wat al daai goed kan doen, gaan jy baie moeilik kry in jou arbeidsmark. En die rede daarvoor is dat iemand wat die intellek en ambisie het om homself te bemagtig, om al daai goed te doen, het ook genoeg ambisie om ‘n entrepreneur te word en sy eie besigheid te begin, en vir homself te werk. Iemand met daai intellek en en eh, en en eh, dryfkrag, werk nie vir ‘n ander een nie.

Daar is egter twee struikelblokke in die weg hiervan: Die koste van ‘n instrukteur/onderwyser sowel as toerusting, en die vraag of leerders ‘n keuse ten gunste van dié vak sal uitoefen. Moontlik kan die landboumaatskappye oorreed word om ‘n deel van hulle ondersteuning aan skole, in hierdie rigting te kanaliseer. ‘n Instrukteur wat slegs vir dié vak verantwoordelikheid neem, kan ook koste bespaar. Plaaslike besighede in die bedryf kan ook betrek word. Wat leerders se belangstelling betref, is anduidings uit hierdie ondersoek nie baie gunstig nie. Aan die ander kant, leerders is waarskynlik bewus van die beperkte beskikbaarheid van hulle voorkeur beroepe, en mag dalk hierdie vak as ‘n “realistiese tweede beste” aanvaar.

Gasvryheidstudie word tans ook nie aangebied nie, terwyl heelwat belangstelling daarin getoon word. Dieselfde struikelblokke en moontlike oplossings in terme van koste as met Landboutegnologie geld.

6..5.4 Samestelling van ‘n gemeenskapsgebaseerde kurrikulum met die oog op algemene karaktervorming

Van die werkgewers verklaar onomwonde dat vakkeuse van ‘n voornemende werknemer hulle nie interesseer nie, maar die feit dat iemand matriek geslaag het, gee ‘n aanduiding van die persoon se karakter en vermoë. Meer progressiewe onderwysbenaderings kweek juis eienskappe soos selfstandigheid en inisiatief, soms ten koste van akademiese prestasie en parate vakkennis (kyk hoofstuk 4). Aanduidings is egter dat laer prestasie as gevolg hiervan, deur aangeleerde eienskappe vergoed word. Nog ‘n perspektief daarop kom van Mev Leysel:

Sport was absoluut vir my... sport het my deur my skool gedra. Ek, ek dink sport het my menswees gevorm deur die feit dat ek geleer het om met mense saam te werk, ehm, jy weet dit was my alfa en my omega gewees op skool. En ek glo, ehm, dat kindes moet meer aan sport deelneem, met ander woorde, dan kan hulle meer eh ... mekaar eh, eh, eh, eh as ‘n span sien, en as hulle nie ‘n spansport beoefen nie, kan hulle minstens selfkennis opdoen deur middel van sport. Want waar leer jy om ‘n goeie sportman te wees? Jy weet?

Om agtergrond te verbreed (meer blootstelling te kry) is funksies wat volgens mnr Boer doeltreffend deur gewone akademiese vakke gedoen kan word. Basiese bestuurspraktyke, die werking van die sakesiklus en oordeelkundige belegging maak alles deel van gewone skoolvakke uit, en kan wesenlik tot leerders se indiensneembaarheid bydra. Dit is dus nie noodwendig nodig om op beroepsgerigte vakke te fokus nie. Ook mnre Wels, en Enjin het gestel dat akademiese vakke aan dié behoeftes kan voldoen. Mnr Werkgee, aan die ander kant, maak dié vakke nie as waardeloos af nie, maar beweer tog:

... dink ek daar is baie goed wat kinders leer wat, eh, miskien net om sy, om sy kwalifikasie te kry. Wat hy nooit weer in sy lewe daarna gebruik nie. En ek voel miskien dis tydmors. Dit was

tydmors. Eh, en ek sê 'n mens moet op 'n vroeë stadium, miskien hier van, van graad 8 af, of so, moet 'n ou, moet 'n ou miskien vakkeuses aanbied, eh, wat 'n ou se rigting kan bepaal.

As 'n kurrikulum so saamgestel word dat 'n werkstyl van selfstandigheid en inisiatief ontwikkel, help dit om eienskappe te ontwikkel wat in die werksplek nodig is. As die leerder wye blootstelling aan beroepe kry, is dit makliker om 'n keuse te maak sonder om later spyt te kry. As akademiese skoolvakke op bepaalde aspekte daarvan fokus, het dit ook nut wat indiensneembaarheid betref.

Al hierdie deelnemers was nietemin eenstemmig dat ywer, stiptelikheid en selfstandige werksvermoë eienskappe is wat 'n baie groot verskil maak in die werksplek, en op skool aangekweek behoort te word.

6..5.5 Samestelling van die gemeenskapsgebaseerde kurrikulum met die oog op blootstelling aan die beroepswêreld

In die 2009-been van die ondersoek het mnr Boer en Mev Leysel albei aan blootstelling aan die werksplek aandag gegee. Dit is ook in paragraaf 6.3.2 saam met die kwessie van kinderarbeid bespreek. Dit is 'n kwessie waaroor deelnemers eenstemmig was: Leerders kan 'n veel beter loopbaanbesluit neem wanneer hulle skool verlaat, as hulle werkservaring opgedoen het. Dit is die enigste manier om seker te wees of jy by 'n bepaalde beroep aanklank vind, of nie. Daarom voel werkgewers dat skole miskien betrokke kan raak daarby, hoewel dit nie vir skole maklik sal wees om dit in praktyk uit te voer nie. Werkgewers gee nietemin uit hulle eie reeds aandag daaraan, en leerders wat so 'n kans wil gebruik, kan op hulp van sowel die skole as die werkgewers staatmaak.

6..5.6 Nie-skoolverwante leer

Werkgewers aanvaar dat alle opleiding wat nodig is, nie in die skool gedoen kan word nie. Wat die landbou betref, word ook nie alle kennis van werknemers verwag nie. Volgens mnr Boer is kennis van

plantproduksie nie werklik vir 'n werker nodig nie, want die boer neem dié soort besluite gewoonlik self. Die besighede is gewoonweg te klein vir meer vlakke van bestuur. Die vermoë om veesiektes raak te sien, aan die ander kant, is noodsaaklik, en word al skaarser. Meganiese kennis kan ook baie help, sodat arbeid weet waarom spilpunte nougeset bestuur moet word, en hoekom verskillende groottes masjinerie vir verskillende take aangewend moet word. Aanmaak van plaagdoders en kunsmis doen die boer eerder self, omdat dit baie akkuraat gedoen moet word. Werkers leer dit tog in die loop van sake aan, en dit is oor die algemeen binne hulle vermoë. Dit is belangrik dat hulle weet wat die veiligheidskenmerke van hierdie middels is. Al hierdie vaardighede is egter dinge wat 'n mens moeilik uit 'n boek leer, en kan nie van die skool verwag word nie.

Mev Leysel beskou beroepsgesondheid en -veiligheid as noodsaaklike opleiding, wat buite skoolverband aangeleer moet word. Die fasilitering van werkloses se inskrywings vir graad 12 word ook buite skoolverband gedoen, aangesien dié leerders reeds volwassenes is. Sy hanteer nie gewone matriekvakke nie, maar konsentreer op regs vakke. Dit is beroepsgerig, en haar man, met 'n regsagtergrond, kan haar daarmee help. Sy voel dat die kursusse wat sy aanbied, enige leerder se indiensneembaarheid verhoog, omdat dit binne enige rigting belangrik is.

In 'n reeds genoemde gesprek, het selfs 'n hoë amptenaar van die Departement van Onderwys in De Aar gekla oor die skaarste aan vaardighede in sy dorp, wat aansienlik groter as Hopetown is. Hy het ook sy frustrasie daarmee uitgespreek dat nie-skoolverwante opleiding so min aandag en finansies ontvang. Ten spyte van die teenwoordigheid van 'n VOO kollege in De Aar, is daar nie vaardigheidsonderrig nie. Volgens hom ontbreek die toerusting en fasiliteite vir die soort opleiding.

Mnr Krediet het opgemerk dat, wanneer hy gesofistikeerde bouwerk wil laat doen, hy iemand uit Orania kry. As inwoner van Orania was dit vir my verrassend, aangesien ons juis kla oor die tekort aan geskoolde werkers. Dit bevestig waarskynlik mnr Werkgee se waarneming dat Orania redelik doeltreffend is met indiensopleiding, hoewel daar nog nie geslaag is om vir amptelike erkenning te akkrediteer nie.

Aan die skool waaraan ek self vir 9 jaar verbonde was, het ons inisiatief geneem om ook buite-skoolverwante leer aan te pak. Die rede is dat soveel jongmense in Orania aankom met bykans geen vaardighede nie. 'n Mens wil hulle help, en tegelyk die plaaslike ekonomie van vaardighede voorsien. Eenheidstandaard gebaseerde kursusse in gasvryheid en siviele konstruksie is aangepak, omdat dit so buigsaam en op die behoefte afgestem is. Akkreditasie van 'n mens se eie kursus is 'n lang en uitgerekte proses. Ons is aanbeveel om liever 'n ooreenkoms met 'n geakkrediteerde aanbieder aan te gaan. Wat die gasvryheidskursus betref, het ons die volle klasgelde van residensiële studente betaal, hoewel ons self fasiliteite moes voorsien en studiemateriaal vermeerder. Nogtans was dit uiters moeilik om enige diens uit die geakkrediteerde aanbieder te kry. Die eerste groepie studente is deur die proses gehelp, en 'n volgende groep is nie ingeneem nie. Die instrukteur wat ons self vir siviele konstruksie aangestel het, was nie in staat om met die jongmense klaar te kom nie, en gehalte opleiding het nie geskied nie. In albei gevalle het die skooldireksie besluit om dit te beëindig, aangesien dit nie binne die bestek van 'n skool se taak val nie.

Tog leer baie kinders ekstra vaardighede buite skoolverband, en sonder enige bystand van die skool aan. By die Hoërskool Welvaart het al die seuns wat aan die ondersoek deelgeneem het, aangedui dat hulle kan sweis. Hulle het dit informeel by hulle pa's geleer. Hoewel nie een van hulle voornemens was om dit as beroep te beoefen nie, beskou hulle dit as 'n stokperdjie met inkomstepotensiaal, en iets om op terug te val.

Nie-skoolverwante leer kan 'n belangrike bydrae lewer om mense se indienseembaarheid te verhoog. Dit is moontlik vir skole om buite die gebaande weë te beweeg en dit aan te bied, maar wanneer dit nie slaag nie, is mense geneig om liewer op die normale opvatting van 'n skool se taak terug te val. Dit is 'n ernstige leemte dat die staat nie dié soort opleiding na plattelandse dorpe soos Hopetown bring nie. Privaat inisiatiewe kan 'n verskil maak, maar vermoëns is beperk.

6.5.7 Praktiese uitvoering van 'n gemeenskapskurrikulum

6.5.7.1 Praktiese uitvoering binne skoolverband

'n Gemeenskapsgebaseerde kurrikulum om die indienseembaarheid van skoolverlaters te verbeter, kan as deel van die bestaande skool(e) se aanbieding geloods word. Dit kan ook heeltemal onafhanklik daarvan, met doelontwerpte instellings aangepak word. Hierdie afdeling kyk na sekere aspekte wat in onderhoude en persoonlike ervaring na vore gekom het, as die skool gekies word om draer daarvan te wees.

Miskien is die belangrikste bydrae wat skool kan lewer, om 'n werksetiek van selfstandigheid en inisiatief te vestig. Dit kan binne enige opvoedkundige stelsel gedoen word, maar vereis 'n bepaalde benadering van die onderwyser. Die vanselfsprekende doel waarheen 'n onderwyser werk, is dat die klas die beste punt moontlik moet behaal. Dit kan behaal word deur klasse interessant en stimulerend te maak, deur die formaat en inhoud van eksamenvrae akkuraat te voorspel en leerders daarvoor af te rig, en talle ander didaktiese meganismes. Voordele is dat die resultate binne 'n kort tydperk meetbaar is, en dat die onderwyser se inset een van die min veranderlikes daarin is. Dit is dus verstaanbaar dat dit 'n algemene maatstaf vir onderwysprestasie is. Om 'n werksetiek van selfstandigheid en inisiatief te vestig, aan die ander kant, se resultate is nie meetbaar nie, hoewel dit herkenbaar is. Dit kan egter baie meer tyd neem om na vore te kom, en ander veranderlikes, soos die opvoeding by die huis, die leerder se

persoonlikheid, buite invloede en die geleenthede wat op 'n leerder se pad kom, speel 'n baie groter rol. As maatstaf vir onderwysprestasie, is dit moeilik bepaalbaar. Nogtans kan die onderwyser 'n meer standhoudende bydrae tot die leerder se volwasse lewe maak deur werksetiek aan te kweek, as deur goeie punte te bevorder.

Daarom is dit belangrik dat eienskappe wat indienseembaarheid bevorder, uitgesproke deel van die skoolkultuur word. Slegs wanneer onderwysers die invloed van elke opvoedkundige aksie op indienseembaarheid oordink, soos wat die invloed op punte voortdurend oordink word, kan 'n geskikte balans gevind word.

In paragraaf 3.3 is aangedui dat opvoedkundige doelwitte gewoonlik 'n uitdrukking van die dominante kultuur is. In paragraaf 4.4.2 is teenstellende, maar aanvullende doeleindes van onderwys as handhawing van die *status quo*, aanpassing by 'n onvermydelike toekoms en skepping van 'n ideaaltoekoms geformuleer. Om indienseembaarheid te bevorder, is om op aanpassing by 'n onvermydelike toekoms klem te lê. Van den Akker (2003:63-65) se bespreking van Studiehuis-hervorming in Nederland met aktiewe deelname van leerders aan die leerproses, en verskeie ander aspekte wat mik op meer aanpasbare volwassenes, is in paragraaf 4.6.2 bespreek. In Finland is hervorming met dieselfde oogmerke aangepak (Vällijärvi, 2003:113-114 en bespreek in paragraaf 4.6.3), terwyl Kubaanse onderwys werksplek ondervinding om opvoedkundige redes by skool insluit (Gasperini, 2000:16-17 en bespreek in paragraaf 4.6.4). Mondragon-onderwys beskou koöperatiewe beginsels en die oorheersing van arbeid bo kapitaal as deurslaggewend (Van Slyke 2008:8-9 en bespreek in paragraaf 4.6.5). Dit weerklink in die leerder wat die Hersiene Nasionale Kurrikulum-verklaring van Suid-Afrika in vooruitsig stel (Departement van Onderwys, 2002:9).

Suid-Afrikaanse skoolverlaters vaar swak in die werksplek (Schussler et al, 2007) en in na-skoolse onderrig (Louw, 2005:1-2). Volgens Louw (2005:100) is die belangrikste oorsaak gebrek aan motivering en doelgedrewenheid. Dié stelling sluit aan by werkgewers wat aan hierdie studie deelgeneem het, se menings. Mnre Boer, Krediet, Wels en Enjin, en selfs die hoof en adjunk-hoof van onderskeidelik Hoërskool Welvaart en Hoërskool Voorheenbenadeeld, het op die een of ander manier na werksywer en vaardigheidsgebrek as probleme verwys. Al die deelnemers het aangedui dat blootstelling aan die werksplek die nodige eienskappe behoort te bevorder.

My eie ervaring met ‘n progressiewe onderwysmetode, wat ons selfgedrewe onderwys noem, is dat dit inderdaad die genoemde eienskappe bevorder. Dit is ‘n moeilike stelling om te bewys, omdat ‘n mens nie soos met ‘n kliniese eksperiment, alle veranderlikes buiten die onderwysstelsel kan verwyder nie. Trouens, ‘n onderwyser wat binne so ‘n vryer stelsel werk, maar self nie tuis voel daarbinne nie, kan na my mening die positiewe effek nie net uitkanselleer nie, maar selfs negatief maak. ‘n Interessante onderwerp vir ‘n volgende studie sal wees om bepaalde eienskappe wat indiensneembaarheid bevorder te identifiseer, en dan te ondersoek tot watter mate dit in meer progressiewe skole manifesteer, soos die aanspraak dikwels is. Hier word gedink aan byvoorbeeld Montessori en Waldorfskole, sowel as meer hoofstroomverskynsels soos die selfgedrewe onderwys waarby ek self betrokke was, en skole wat uitkomsgebaseerde onderwys (UGO) aangegryp en die moontlikhede daarvan probeer verwesenlik het.

Dit is egter nie die doel van hierdie studie nie, en hier sal volstaan word met die stelling dat ‘n verskaffer bepaalde uitkomste (byvoorbeeld eienskappe wat indiensneembaarheid¹⁹ bevorder) eerder sal bereik wanneer dit uitdruklik nagevolg word, as wanneer

---

¹⁹ Hier word herhaal dat indiensneembaarheid alle vorme van ekonomiese sukses insluit, en nie met ‘n werknemerskultuur verwar moet word nie.

dit onbewustelik, in die loop van sake, aangekweek word; in terme van Van den Akker se kurrakilêre spinneweb, as dit deel van die rasionaal is (bespreek in paragraaf 1.4).

Die grootste struikelblok vir progressiewe onderwys is dat dit met mense se verwagting bots (kyk die nostalgiese kurrikulum volgens Van den Akker in hoofstuk 4) en daarom verwerp word. Die stormagtige geskiedenis van UGO in Suid-Afrika is minstens gedeeltelik hieraan toe te skryf. Dit staan teenoor die ervaring in Finland, waar skole vrywillig en volgens eie tydsberekening na die nuwe stelsel kon oorskakel, of Kuba, waar die bron van vernuwing onderwysers se eie ervaring is wat jaarliks by konferensies bekend gestel word, met die oog op nastrewing.

Sover dit die aanbod van beroepsgerigte vakke in skole aangaan, stel die hoë amptenaar van die Departement van Onderwys met wie ek 'n informele gesprek gehad het, dat armer plattelandse skole moeilik toestemming kry om beroepsgerigte vakke aan te bied. Toerusting is duur en klasse hang dikwels van 'n enkele onderwyser af. As dié onderwyser diens verlaat of verhuis, is dit moeilik om aanbieding voort te sit. As 'n mens byvoorbeeld in Hopetown beroepsgerigte vakke wil aanbied, moet 'n mens seker maak dat jy al hierdie probleme te bowe kan kom. Indien albei skole, gemeenskapsinstellings soos die landboumaatskappye en selfs individuele besighede saamwerk, kan dit gedoen word. 'n Diepgewortelde oortuiging dat dit die moeite werd is, is egter 'n ononderhandelbare voorwaarde.

'n Vakadviseur se mening in informele gesprek was dat tegnologiese vakke die leerder vir 'n ambag moet voorberei. Die paneel van die vak waarby hy betrokke was, het egter besluit dat dit moet mik op universiteitstudie, en dat voornemende ambagsmense aan VOO-kolleges moet studeer. Daar is egter te min VOO kolleges om dit 'n realistiese verwagting te maak. Nogtans kan die skool self die vak só aanbied, dat dit direkte beroepswaarde het.

Volgens mnr Boer moet die skool geleenthede bied, waarby senior leerders wat belangstelling toon, na 'n praktiese landbou-opset kan gaan kyk om te sien of dit hulle werklik interesseer. Met grondhervorming kan dit gebeur dat toekomstige boere op die manier aan die beroep blootgestel word. Hy reken dit kan positief wees as landboumaatskappye by opleiding betrokke raak, deur byvoorbeeld skole te ondersteun of self programme aan te pak. Die probleem is dat daardie geld uiteindelik van produsente verhaal word. Dit is weereens die boer wat daarvoor instaan.

Met 'n uiteensetting van die vak Landboutegnologie, was sy mening dat aspekte daarvan liewers in dele afgebreek moet word. Dit sal definitief help as werkers met daardie soort kennis op die plaas aankom want dit sal die boer in staat stel om met bestuurstake voort te gaan. Die logiese manier om dit reg te kry – ook in ander beroepsrigtings – is om eenheidsgebaseerde kwalifikasies, soos onder SETA-toesig, as vertrekpunt te neem. Soos bo aangedui, lyk dit eenvoudig om SETA-kursusse met skool te kombineer. In praktyk is dit egter moeilik om akkreditasie te kry, en as buitendiensverskaffers gebruik word, is dit moeilik om van hulle diens te kry. Sodra die opleiding met praktiese werk gepaard gaan, stel dit bestuursvereistes aan die skool wat moeilik is om aan te voldoen. Daar kan in die gemeenskap weerstand teen die gedagte wees dat skole opleiding aanpak wat nie werklik deel van die tradisionele skoolrol is nie. As alles nie glad loop nie, is druk groot om dit eenvoudig te laat vaar. In paragraaf 4.7.2.1 is die probleme om beroepsgerigte onderwys onder die Departement van Arbeid en skoolonderwys onder die Departement van Onderwys te integreer, bespreek.

Dit is duidelik dat 'n gemeenskapsgebaseerde kurrikulum om indienseembaarheid binne skoolverband te bevorder, teen die grein van tradisionele skoolbeskouings gaan. Die drie metodes, wat mekaar kan aanvul, is om indienseembaarheid (naas eksamenprestasie) 'n uitdruklike doel van skoolopvoeding te maak,

om beroepsgerigte vakke aan te bied, en om ander opleidingskanale deur die skool se organisatoriese kapasiteit te bemiddel. In al hierdie gevalle sal die oortuiging dat dit nodig is eers gevestig moet word. In laasgenoemde geval is deeglike beplanning van befondsing, personeel en uitvoering noodsaaklik.

6.5.7.2 Praktiese uitvoering buite skoolverband²⁰

‘n Gemeenskapsgebaseerde kurrikulum buite skoolverband, kan wisselende mates van formaliteit aanneem, en op volwassenes, sowel as kinders²¹ van skoolgaande ouderdom gemik wees.

Die kwessie van kinders wat ondervinding op plase opdoen deur aan landbou-aktiwiteite deel te neem, is bo bespreek. Dit kan as ‘n gemeenskapsgebaseerde kurrikulum bestempel word. Vakansiewerk vir senior leerders, onafhanklik van die skool, kan ook hieronder tuiskom.

Sover dit die opleiding van volwassenes betref, is daar etlike struikelblokke. Volgens mnr Boer is dit definitief in die boer se belang om ‘n meer bemagtigde werker te hê. Formele indiensopleiding vir plaaswerkers is egter nie prakties nie. Boere werk met so ‘n arbeidstekort dat dit moeilik is om mense af te staan. Weer en ander boerderyspesifieke faktore is ook só onvoorspelbaar, dat dit moeilik is om ‘n vaste tyd vir opleiding af te staan. Arbeiders is ook nie altyd tot die voltooiing van opleiding verbind nie. Die werker moet ook die behoefte hê om bemagtig te word, anders verbind hulle hulle nie tot die proses nie. My eie ervaring, veral toe ek self ‘n blouboordjiewerker was, is dat die geld wat ‘n mens verdien, en jou diskresionêre tyd dikwels so min is, dat dit reeds moeilik is om ‘n lewe te lei. Selfverbetering deur opleiding is iets waarvoor so ‘n persoon moeilik kans sien.

---

²⁰ Die definisie van kurrikulum as “alles wat skool mens leer” word hier oorskrei. Aangesien dit na definitiewe leerervarings verwys, word die woord nogtans gebruik.

²¹ In lyn met die huidige gebruik, word na skoliere of skoolkinders, as leerders verwys. Ingevoege die wet is ‘n mens egter nog ‘n kind tot op die ouderdom van 18. As buite skoolverband na mense onder 18 verwys word, word die woord “kind” gebruik. Dit impliseer geen oordeel van minderwaardigheid nie.

Werkloos wat deur Mev Leysel vir matriekeksamens voorberei word, ontvang die studiemateriaal. Hulle moet dit op hulle eie tyd deurwerk, maar een maal per week is daar 'n kontakssessie om probleme te bespreek. Die verskaffer skryf ook ander kursusse aan die hand van die eenheidstandaarde. Die opleiding geskied in daardie gevalle as deel van die werksverpligtinge, en dus in die werkgewer se tyd.

Die groot bedrae wat GWK alleen aan opleiding spandeer, val in hierdie kategorie. Hulle kontrakteer alle opleiding uit aan buite-instansies. Volgens hulle bestuurder vir menslike hulpbronne is die moontlikheid van 'n interne opleidingstruktuur reeds genoem, maar nog nooit formeel oorweeg nie. Ek het aan die hoofbestuurder vir menslike hulpbronne 'n uiteensetting gegee van die vak Landboutegnologie. Die doel was om vas te stel tot watter mate hulle in die aanbieding van so 'n vak aan skole in hulle bedieningsgebied sou betrokke raak. Sy antwoord was dat hulle reeds soveel tot skole bydra as wat hulle omvang toelaat, en dat so 'n projek te ambisieus vir hulle is. Hulle het ook 'n meer holistiese benadering om skole op te bou, sodat hulleself inisiatiewe ter verbetering van leerders se posisie kan neem.

Nog 'n moontlikheid is deur die eienaar van 'n plasingsagentskap in Gauteng genoem. Hy beweer dat daar 'n aantal basiese vaardighede is, wat by meeste skoolverlaters ontbreek, maar wat indiensneembaarheid baie sterk bevorder. Hy stel 'n kursus voor om die skoolverlater "markgereed" te maak. Tydens so 'n kursus word die leerder se kommunikasievaardighede opgeskerp om aan werkgewers se behoefte te voldoen. Hulle word attent gemaak op die waarde van stiptelikheid en netheid. Hulle moet basiese rekenaarvaardighede bemeester, terwyl verkoopsvaardighede die kans op indiensname mateloos verbeter. Die kursus eindig nie op 'n spesifieke tyd nie, maar wanneer die leerder vooraf geformuleerde uitkomst bereik het. Hoewel geen kursusaanbieder 'n werksgeleentheid kan waarborg nie, is die kanse na afhandeling van

so 'n kursus, soveel beter. Dit kan deur 'n skool as bykomende diens aangebied word, of dit kan 'n instelling wees wat heeltemal selfstandig is.

Nog 'n moontlikheid is om die vakke wat vir die Nasionale Beroepsertifikaat (NC(V), kyk paragraaf 4.7.2.5) bedoel is, ook aan skole aan te bied. Die bedoeling is dat hierdie kursusse uitsluitlik aan VOO kolleges aangebied word. Hoewel dié kwalifikasies onder die Departement van Onderwys staan, maak departementele beleid nie voorsiening vir die aanbied van hierdie vakke aan skole nie. Dit sal dus spesiale reëlings verg, soos om die skool ook as VOO kollege te registreer.

6..5.8 Opgesomde antwoord van subvraag 4: Maniere waarop die gemeenskapskurrikulum geoperasionaliseer kan word

Elke skool het by verstek 'n gemeenskapskurrikulum, aangesien 'n deurslaggewende deel van die kurrikulum op die plaaslike vlak vorm gegee word. Wanneer 'n gemeenskap bepaalde doelwitte wil nastreef, en die dele van die kurrikulum wat binne hulle mag lê inspan om dit te bereik, is dit deel van 'n bewuste gemeenskapskurrikulum. Met indiensneembaarheid word verwys na die vermoë van afgestudeerde leerders om hulleself in die ekonomie te handhaaf, hetsy as werknemer of as selfstandige ondernemer.

Hoewel beroepsgerigte vakke een manier is om indiensneembaarheid te bevorder, is dit beslis nie die enigste nie. Eienskappe soos die vermoë om selfstandig te werk en inisiatief te neem, is net so belangrik, of belangriker, as spesifieke beroepsgerigte kennis. As indiensneembaarheid 'n uitdruklike doel van die skool, naas akademiese prestasie, is, kan die kenmerke wat daarmee verband hou, in alle vakke bevorder word.

Beroepsgerigte vakke is desnieteenstaande 'n belangrike manier om indiensneembaarheid te bewerkstellig. Die probleem is dat hierdie soort vakke gewoonlik toerusting en gespesialiseerde personeel

nodig het, voor dit sinvol aangebied kan word. Indien hulpbron- of vaardigheidstekorte beleef word, is dit moeilik om hierdie vakke aan te bied. Dieselfde geld in nog groter mate vir die vakke van die Nasionale Beroepsertifikaat.

Daar is ook opleidingskanale buite die formele onderwysopset, maar wat deur die skool, ten behoeve van die leerders, aangewend kan word. Dit sluit geleenthede waarby leerders blootstelling en ervaring in verskillende beroepe kan opdoen, sodat hulle 'n meer ingeligte loopbaankeuse kan maak. Vakansiewerk as 'n middel daartoe, kan aktief bevorder word. Dit is ook moontlik vir skole om ander formele opleiding te bemiddel, byvoorbeeld eenheidstandaard gebaseerde kwalifikasies. Dit sal onder beskerming van 'n geakkrediteerde opleidingsinstansie gedoen moet word. Struikelblokke is dat ouers dit mag ervaar as aktiwiteite wat buite die bestek van 'n skool se taak lê, en dat dit besonder fyn beplanning en bestuur verg.

Dit blyk dat die Suid-Afrikaanse onderwysbedeling voldoende ruimte vir 'n gemeenskapskurrikulum bied. Die vraag is nie soseer of die bedeling daarvoor ruimte bied nie, maar of skoolgemeenskappe se verwagtings van skool daarvoor ruimte bied.

Die ander moontlikheid is om die opleiding heeltemal buite die skoolverband te neem. Die grootste probleem is befondsing, want 'n mens kan in so 'n geval nie staatsfondse daarvoor inspan nie.

Die kritieke punt is egter dat die gedagte genoeg inslag by die gemeenskap vind, dat die nodige moeite en koste aangegaan en gehandhaaf sal word.

6.6 Bespreking van ondersoek aan die hand van literatuur

Die tema van hoofstuk 2 is die gemeenskap as kurrikulumvormer. Daaronder is globalisering as verskynsel bespreek. Die gemeenskap van Hopetown is inderdaad deel van die verskynsel in die sin dat die bevoorregte elite hulleself in 'n konteks van internasionale

mededinging probeer handhaaf (Mkosi, 2006:155-157). Produksie word noodgedwonge al meer gesofistikeerd, en die werkersklas lei onder toenemende werkloosheid (Sinagatulling, 2006:ix). Hoewel die begrip nie in enige onderhoud na vore gekom het nie, is verskynsels soos die groeiende gaping tussen ryk en arm en die digitale verdeling baie opvallend (Cullen, 2001:311). In leerders se hunkering na meer winkels en winkelsentrums, vergestalt die mediaverbruikerskultuur, wat kenmerkend van globalisering is (Kenway en Bullen, 2005:33-36). 'n Betrekklike hoë vaardigheidsvlak wat in alle funksionele Suid-Afrikaanse skole verkry word, verhoog egter alle leerders se toegang tot die globale elite (Sinagatullin, 2006:x).

Hopetown is 'n betreklik funksionele gemeenskap (Cook en Cook, 1950:47-51; Van Schotter, 1985:104-105; Kruijer, 1987:17-21; Boshoff, 2006:3-4; Bernstein, 1992:17-18; Van der Rheede, 2006), wat uit twee sterk elemente bestaan. Hopetown, die voormalige Bruin woongebied (Steynville) en omliggende plase is 'n ekonomiese eenheid. Sosiaal bestaan dit uit twee dele wat beide Afrikaans as moedertaal het, maar steeds volgens historiese kategorieë verdeel is. Dié sosiale verdeling is nie waterdig nie, maar die aspirasies, bekommernisse en oplossings waarmee deelnemers vorendag kom, toon duidelike ooreenkomste binne die "rasgroep" en verskille tussen die groepe. Daar is 'n wedersydse bewussyn van interafhanklikheid, maar nie goeie aanduidings van hoe 'n meer egalitêre inkomsteverspreiding tot stand kan kom nie. 'n Oop vraag, wat nie deel van hierdie ondersoek is nie, is of klem op Afrikaans as etniese deler, of op onderskeibare maar interafhanklike etniese bewussyn die beste motivering tot positiewe ontwikkeling sal wees (Stavenhagen, 1990:4-6; Rossouw, 2006; Goosen, 2006). Die ekonomie van Hopetown kan waarskynlik meer welvaart skep, mits aan betreklik moeilike voorwaardes voldoen word. Dit is 'n gemeenskap wat oor die vermoë beskik om 'n sterk gemeenskapsgebaseerde kurrikulum tot stand te bring.

Kurrikulum is die vergestaltung van oortuigings en opvattinge waarvan die aanhangers dikwels onbewus is. Daarom is dit ‘n “betwiste gebied” soos die opskrif van paragraaf 3.2 stel, of ‘n oorlogsone soos Van den Akker (2003:7-8) dit stel. Dit gaan onafwendbaar oor mag en hoe dit versprei word (Smith en Lovat, 2003:16; Ben-Peretz, 2003:-53-57). Giroux (1983:403-410) is ‘n baanbreker in die uitwys van kurrikulum as voortsetting van die heersende kultuur, terwyl ander skrywers later daarby aansluit (Pinar, 2004; Aoki, 2005 en Autio, 2003). Doll (2008:192 e.v.), Slabbert en Hatting (2006) en Slattery (2006) verduidelik hoe post-modernistiese denke die modernistiese op kurrikulumgebied opponeer. Pleks van die werklikheid reduksionisties en voorspelbaar te benader volgens die Tyler-rasionaal (Tyler in Flinders en Thornton, 2004:51), word dit as kompleks beskryf. In die plek van tweeledige opposisies, kom teenstellende maar aanvullende werklikhede. ‘n Mens kry nie die indruk dat hierdie kurrikulum denkbeelde inslag in een van die skole in Hopetown gevind het nie. Pleks dat die armer skool ‘n rewolusionêre benadering toon, is dit ordebevestigend. Waar die skool se naam tot in 2001 Oranje-Diamant Sekondêre Skool was, is dit in navolging van Afrikaanse oud-model C-skole herdoop tot die Hoërskool Steynville. Die strewe, soos van personeel en leerders verstaan, is nie omverwerping van die *status quo* (Freire, 1972) nie, maar inskakeling by tradisionele beskouings soos uiteengesit in Carl (2002:30-31) en Ornstein en Hunkins (2009:13).

Die vergestaltung van kurrikulum is eweneens ‘n komplekse saak. Die skoolkurrikulum word omskryf as alle leer wat met skool in verband staan, en gaan dus baie wyer as beplande akademiese aktiwiteite. Aspekte daarvan word vereenvoudig tot die formele, informele, verskuilde en weggelate kurrikulum. In hierdie ondersoek is veral op die informele gefokus, aangesien dit die aspek is waar die gemeenskap die grootste rol kan speel. Dele van die formele kurrikulum waarvoor die gemeenskap keuses kan uitoefen, en

inhoude wat gemeenskapslede voel ten onregte weggelaat is, het ook ter sprake gekom. Dit het duidelik uit die onderhoude geblyk dat gemeenskapslede aktief oor dié kwessies nadink, hoewel nie in die vaktaal van kurrikulumstudies nie. Sterk menings oor die informele kurrikulum was veral volop.

Benaderings tot kurrikulum en praktiese onderwys soos weergegee in Carl (2002:55-62; 74 en 8-9), Ornstein en Hunkins (2009:2-10 en 191-205), Meighan en Harber (2007:77-78 en 280), Giroux en Penna (1983:102-105), is vereenvoudig tot teenstellende maar aanvullende doeleindes met onderwys en foki daarop. Die doeleindes is om die *status quo* te handhaaf, leerders voor te berei vir ‘n onvermydelike toekoms en om hulle aan te vuur om die toekoms te transformeer. Die foki is op die leerder as draer van kennis, as toekomstige werker, as lid van die samelewing en as ontluikende mens. In onderhoude was dit duidelik dat deelnemers elkeen van hierdie foki as belangrik beskou. Die oordrag van basiese kennis is deur deelnemers as belangrik beskou, maar dat die leerder eendag in staat moet wees om te werk (die eintlike fokus van hierdie studie) is beide vir deelnemers belangrik. Die leerder as lid van die samelewing en as ontluikende mens het minder sterk na vore getree, behalwe by enkele deelnemers. Dit lyk of die doel met onderwys vir die meeste deelnemers is om die leerder op ‘n onvermydelike toekoms voor te berei. Nóg *status quo*-denke, nóg rewolusionêre idealisme het op die voorgrond getree. Daar moet egter op gelet word, dat die doel met die studie nie was om deelnemers se menings hieroor te toets nie.

Internasionale vergelyking is bedoel om horisonne te verbreed met ander lande se ervaring. In terme van Nederland het Van den Akker se Studiehuis-hervormings in die senior sekondêre fase ondersoek (Van den Akker, 2003:63), Terwel, Volman en Wardekker (2003:137-156) die junior sekondêre fase se integrering van die verskillende ‘bane,’ en Stokking (2003:117-136) die implementering van gesentraliseerde omgewingsopvoeding. Soos in Suid-Afrika na

1994 is gepoog om 'n nuwe onderwysfilosofie in te voer, hoewel dit in Nederland nie met 'n politieke rewolusie gepaard gegaan het nie. Nogtans was weerstand in Nederland sterk, en die resultaat was wel wysigings op die oue, maar nie van die soort wat hervormers in die oog gehad het nie. In daardie opsig laat dit baie aan die Suid-Afrikaanse ervaring dink, en 'n mens kan aflei dat dit in Suid-Afrika nie net aan 'n konserwatiewe onderwyserskorps of politieke weerstand by sekere bevolkingsgroepe toegeskryf moet word nie.

Die onderwysrewolusie in Finland van 'n outoritêre na 'n vrye stelsel, word veral deur Välijärvi (2003:113-114) beskryf. Die rigting van onderwys hervorming kom baie ooreen met Suid-Afrika, maar dit was hoogs suksesvol. Geleidelike en ongedwonge implementering lyk na 'n deurslaggewende verskil.

Die Kubaanse onderwysstelsel, wat veral deur Gasperini (2005) beskryf is, vertel die verhaal van 'n minder ontwikkelde land, wat ten spyte van ekonomiese en politieke isolasie, daarin kon slaag om breedgebaseerde onderwys sukses te behaal, en resultate te behaal wat goed met die hoogs ontwikkelde lande ter wêreld vergelyk. Daar is 'n sterk klem op die plaaslike onderwysinset, en gemeenskappe word ondersteun om onderwys by hulle spesifieke omstandighede aan te pas. Dit staan teenoor Suid-Afrikaanse onderwys waar 'n nuwe stelsel in werking gestel is, en eers na 'n aantal jare besware en plaaslike omstandighede in ag geneem het.

Mondragon-onderwys in Spanje word deur die webwerf van die Mondragon Koöperatiewe Korporasie (2006) en Van Slyke (2008) beskryf. Dit is 'n voorbeeld van etnies gedrewe ontwikkeling wat vreedsaam en opbouend verloop het. In Falangistiese Spanje het die Baskiese volksgroep geslaag om in weerwil van regeringsteenstand, 'n selfstandige ekonomie op te bou, wat 'n suksesvolle onderwysstelsel insluit. Dit is op 'n koöperatiewe grondslag gedoen. Dit dui aan dat 'n sterk gedrewe gemeenskap selfs sonder staatsteun onderwys sukses kan behaal.

‘n Volgende afdeling (paragraaf 4.7 en onderafdelings) het die Suid-Afrikaanse onderwystoneel beskryf. ‘n Historiese oorsig is opgevolg met ‘n uiteensetting van die onderwystoneel soos dit vandag lyk. ‘n Belangrike aspek daarvan word deur Hoppers (2000), MacFarlane (2008) en Keevy en Blom (2007) beskryf. Dit is die vorming van geïntegreerde, soomlose onderwys- en opleiding, wat mense mobiel oor verskillende sektore van die ekonomie moes maak. Dit het nie gerealiseer nie, weens verskeie praktiese faktore. Die formele skoolkurrikulum van 2010-2011 is reeds die vierde poging van die Departement van Onderwys om ‘n werkbare opset daar te stel, binne die sosio-politieke agenda van die regerende party. Die Uitkomsgebaseerde Onderwys (UGO) wat in 1996 bekend gestel is, het telkens te staan gekom voor uitdagings van oorlaaide klaskamers, onderwysers en disfunksionele skole. Magardie (2004) se beskrywing van suksesvolle implementering dui voorwaardes vir sukses aan, waaraan min skole in Suid-Afrika voldoen het. Arnold (2004) het probleme met implementering aan hoërskole ondersoek, en veral die geweldige werkslas op onderwysers geïdentifiseer. Bipath het die verskynsel van disfunksionele skole ondersoek, en dit grootliks aan ‘n nie-leer kultuur toegeskryf.

In die lig van bogenoemde beskrywing, is die sukses van onderwys aan Hopetown se twee skole noemenswaardig. Dit moet aan buitengewone inspanning van die skoolgemeenskappe (onderwysers, ouers en instellings soos landboumaatskappye) toegeskryf word. Die verskillende mate van sukses van die twee skole is direk aan die verskillende vlakke van ekonomiese bemagtiging van die ouergemeenskappe te verbind. Beide die skole is egter ‘n goeie afspringplek vir ‘n leerder wat die toekoms met ywer en doelgerigheid wil betree. Ingrypende onderwyservormings (soos in Nederland en Finland) is binne ‘n kort tyd geïmplementeer (anders as in Finland) en ‘n belangrike deel van die onderwysstelsel het disfunksioneel geraak (teenoorgesteld aan Kuba). Hopetown se twee skole, wat nie een in die beste posisie denkbaar was nie, het

sukcesvol by al die skommelings aangepas, en met 'n staat wat onderwys faal, is dit selfs denkbaar dat dele van Hopetown se onderwys sal standhou (soos die Baske in Spanje).

Dit moet 'n mens nie uit die oog laat verloor dat 'n groot deel van die bevolking in die distrik werkloos of ekonomies onaktief is nie. Om indiensneming te verhoog, sal die gemeenskap dus geweldig versterk. Verskeie deelnemers het aangedui dat indiensneming sonder ekonomiese ontwikkeling nie moontlik is nie, en dit word as gegewe geneem. Ekonomiese ontwikkeling sonder 'n werksmag wat indiensneembaar is, is egter ook nie moontlik nie. 'n Gemeenskapsgebaseerde kurrikulum om die indiensneembaarheid van skoolverlaters te verhoog, is noodsaaklik, en moet liewers vroeër as later aandag geniet. Die ondersoek toon dat lede van die gemeenskap bewus is hiervan, en dat dit 'n suksesvolle onderneming kan wees, as mense se verwagtings van die taak van skool nie oorspan word nie. Verskillende moontlike wyses waarop dit aangepak kan word, is die onderwerp van die laaste hoofstuk van hierdie studie. Op hierdie stadium word gestel dat dit 'n realistiese moontlikheid is.

'n Mens moet onthou dat die sukses van die skole in Hopetown binne die raamwerk van die Suid-Afrikaanse onderwysbedeling staan. In hoofstuk 1 is aangedui dat dié bedeling suksesvol in die toekenning van kwalifikasies is, maar nie om werkers vir die arbeidsmark gereed te maak nie. Dit is presies die geval in Hopetown.

Werkgewers kla dat werksoekers nie oor noodsaaklike eienskappe beskik nie, en hulle aanvaar dat skoolverlaters nie oor toepaslike kennis beskik nie. Hulle verwagtingshorison (geskep deur tradisie) is dat 'n skool sy leerders vir 'n suksesvolle matriekeksamen moet voorberei, en nie dat skole vereiste eienskappe of toepaslike kennis vir die werksplek moet aankweek nie. Daarom beskou hulle skole oorwegend as suksesvol. Dit stem ooreen met McNeill (2003:11-12) se bevindings dat kinders in die VSA hulle skoolervaring as

verwyderd van die lewe ervaar en werkgewers en akademici kla dat skoolverlaters onvoldoende voorberei is. Nogtans glo leerders, onderwysers en ouers (wat tog werkgewers en akademici insluit) dat skole “die nodige” doen (McNeill, 2003:11-12). Die oorsprong lê moontlik in die stelling van Cook en Cook (1950:277) dat die surplus jongmense in die 1930’s in die VSA hanteer is deur hulle langer te laat skool gaan. Onderwysleiers (as middelklasmense) het middelklasskole in alle gemeenskappe gevestig, ongeag of dit oral die gepaste oplossing was (Cook en Cook, 1950:277). Dit stem ooreen met die beskrywing in paragraaf 4.7.1 dat ‘n verskeidenheid van skole in Suid-Afrika almal op die end akademiese sekondêre skole geword het. Die weerstand teen minderwaardigheid in sogenaamde Bantoe onderwys, het owerhede waarskynlik genoop om dieselfde patroon van akademiese sekondêre skole in Swart en Bruin woongebiede te volg. Die gevolg is die huidige onderwysbedeling soos in dié studie beskryf.

Dit lyk of Dewey se waarskuwing dat skool ‘n sosialisering van sy eie word wat met die regte lewe min te doen het, vandag in Suid-Afrika die waarheid is (Dewey, 1934:11); en of die kloof tussen skool en lewe waaroor JP Smuts in 1924 gepubliseer het, vandag net nog groter is. Steeds word kopwerk as domein van ‘n “aristokrasie” gesien, en handewerk vir die wat nie anders kan nie (Smuts, 1924:1-27). Die ekonomiese moontlikhede wat die Hopetown-omgewing volgens deelnemers inhou, is gegrond op landbou en verwerking van landbouprodukte, asook die gasvryheidsbedryf. Onderwysowerhede maak beperkte voorsiening vir toepaslike opleiding, en dit verskyn ook nie op leerders se behoeftelys nie.

Om uit hierdie skaakmat te breek sal, soos Letschert en Kessels (2003:157) beweer, buitengewone onderhandelingsvaardighede vereis. Die nostalgiese kurrikulum, dat skool goed is as dit nog lyk soos mens dit onthou (Van den Akker, 2003:65) sal vir ‘n meer realistiese beoordeling moet plek maak. Gegewe die onlangse ervaring met kurrikulumverandering in Suid-Afrika, sal dit nie

maklik wees nie. Deelnemers aan so ‘n proses sal oortuig moet wees dat dit noodsaaklik is. Mikpunte moet plaaslik toepaslik en uitvoerbaar met plaaslike hulpbronne wees. Die beginsels van projekbestuur (Letschert en Kessels, 2003:170-171) of proto-tipering (Kuiper et al, 2003:184) moet gevolg word.

6.7 Slot

In hierdie hoofstuk is die navorsingsresultate aangewend om elkeen van die navorsingssubvrae te belig. Elke subvraag kan nie volledig uit die onderhoude beantwoord word nie, en daarom is ook na die literatuurstudie van hoofstukke 2, 3 en 4 verwys.

In die volgende hoofstuk word literatuur- en empiriese bevindings opgesom, aangewend om die navorsingsvraag te hanteer en aanbevelings te maak.